

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emâkinü's-Sihha [1887-1897]: Yeni Bulunan Sayılar ve Yeniden Değerlendirme

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emâkinü's-Sihha [1887-1897]: Newly Discovered Issues and Reassessment

Cem Hakan Bařaran¹

¹Arař. Gör. Dr., Eskiřehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Eskiřehir, Türkiye

ORCID: C.H.B. 0000-0002-4041-975X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cem Hakan Başaran,
Eskiřehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Tıp Tarihi ve Etik
Anabilim Dalı, Eskiřehir, Türkiye
E-posta/E-mail: cemhakanbasaran@gmail.com

Başvuru/Submitted: 06.06.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
01.08.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
15.08.2022

Kabul/Accepted: 22.08.2022

Online yayın/Published online: 06.01.2022

Atf/Citation: Başaran, Cem Hakan. "Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emâkinü's-Sihha [1887-1897]: Yeni Bulunan Sayılar ve Yeniden Değerlendirme." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 24, 1 (2023): 67-103. <https://doi.org/10.26650/oba.1126586>

ÖZ

Ceride-i Emâkinü's-Sihha, Sultan II. Abdülhamid'in (salt. 1876-1909) özel hekimi olan Mavroyeni Paşa tarafından 1887-1897 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Dergi, 2002 yılında Feza Günergun tarafından incelenmiştir. Bu makale ise Fransa'da yeni erişime açılan koleksiyon [BIU Santé, Paris] ve Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında Günergun'un makalesine bir zeyl olarak kaleme alınmıştır. Derginin henüz bulunamayan sayıları vardır. *Ceride-i Emâkinü's-Sihha*, Dr. David Pardo'nun yazdığı yazılar nedeniyle sansüre uğramış ve tahsisatının kesilmesiyle kapanmıştır. Dergi sansüre uğradıktan sonra İmparatorluk Tıp Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane, İstanbul) resmi yayın organı olan *Gazette médicale d'Orient*'un bir kopyası olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Türkiye'de iki dilli (Fransızca ve Türkçe) yayımlanan bu ilk tıp dergisinin özgünlüğü sansüre uğradıktan sonra kaybolmuş ve Mavroyeni Paşa'nın sürekli çabalarına rağmen eski günlerine geri dönememiştir.

Anahtar sözcükler: Tıp tarihi, Mavroyeni Paşa, *Ceride-i Emâkinü's-Sihha*, tıbbi süreli yayın, sansür, Türkiye'de Frankofon literatür

ABSTRACT

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman was published between 1887 and 1897 by Spiridon Mavrogeny Pasha, the private physician of Sultan Abdul Hamid II (r. 1876-1909). The journal was studied by Feza Günergun in 2002. This article is an addendum to Günergun's article in light of the newly opened periodical collection at *Bibliothèque interuniversitaire de Santé* [Interuniversity Health Library] in Paris, France and the documents kept in the Ottoman Archives. Currently, no library is found to possess a complete collection of the journal. The journal was censured due to the articles Dr. David Pardo had written and discontinued due to funding restrictions. Subsequently, the journal continued to be published in line with the *Gazette Médicale d'Orient*, the official publication of the *Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane*

[Imperial Medical Society] in Istanbul. *Gazette des Hôpitaux* was the first bilingual (French and Turkish) medical journal to be published in the Ottoman Empire. Its originality could not be maintained after censorship, and its publication was suspended despite Dr. Mavrogeny Pasha's continued efforts.

Keywords: History of medicine, Spiridon Mavrogeny, *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman*, medical periodical, censorship, Francophone literature in Turkey

Extended Abstract

The journal *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emâkinü's-Sihha* was published between 1887 and 1897 by Spiridon Mavrogeny Pasha, the private physician of Sultan Abdul Hamid II (r. 1876-1909) and studied by Feza Günergün in 2002. This article is an addendum to Günergün's article in light of the newly opened periodical collection at *Bibliothèque interuniversitaire de Santé* [Interuniversity Health Library] in Paris, France and the documents kept in the Ottoman Archives in Turkey. Currently, no library is found to hold a complete collection of the journal. The journal was censured due to the articles Dr. David Pardo had written and was discontinued due to funding restrictions. Subsequently, it continued to be published in line with the *Gazette Médicale d'Orient*, the official publication of the *Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane* [Imperial Medical Society] in Istanbul. *Gazette des Hôpitaux* was the first bilingual (French and Turkish) medical journal to be published in Ottoman Turkey. Its originality could not be maintained after being censored, and its publication was suspended despite Dr. Mavrogeny Pasha's continued efforts. This article contains the French and Turkish index of the 26 issues of the journal (in addition to Günergün's article) as well as the testimonial account of Dr. David Pardo about the death of Dr. Marko Pasha's wife and children from diphtheria in its appendix section. The *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* was a dramatic case that witnessed the effects of Abdul Hamid II's repressive rules on medical publishing, which made publishing a journal not in allegiance with Abdul Hamid II's Yıldız Palace impossible. Publications were also controlled by funding restrictions and censorship. Dr. David Pardo had attempted to draw attention in his articles to the inadequate measures that were being taken during the cholera epidemic, the scandalous decisions taken at Toptaşı Asylum, the failures in epidemic management, and the infrastructural problems of Istanbul. During the period when *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* was published and censored, the scientific activities of the *Cemiyet-i Tibbiye-i Osmaniye* [Ottoman Medical Society] in Istanbul were also being impeded. The sessions the Society held were banned because the government had deemed them to be unsuitable, and the Society's function of supervising and encouraging scientific publications had been transformed into one of inspecting publications that were deemed harmful. The Society functioned as a censorship commission until the beginning of the Second Constitutional Era in 1908, when it almost entirely lost its actual function.

Moreover, physicians during this period were not allowed to create associations. According to the Ottoman archival documents, the Ottoman Medical Society did not have enough linguistically qualified officers to supervise the suitability of medical works for publishing (i.e., to perform its censorship function). While this did impede the publication of medical works, it also prevented the publication of many pamphlets, booklets, books, and journals in other languages in Istanbul. Therefore, many authors lost a great deal of time, spending their efforts all in vain. Another medical society, *Cemiyet-i Tıbbiye-yi Şahane* [Imperial Medical Society] had also been subjected to various pressures in the same period. Important testimonies occurred about the pressure exerted on the Society as well as on sleuthing and whistleblowing activities in Istanbul. Additionally, authorities tried to put the Imperial Medical Society in a difficult situation by reducing its financial aid and even delaying its payments of the reduced aid. This article presents documents regarding what these pressures had led to. Mavrogeny Pasha also appears to have been subjected to various incidents during the period in which he'd published the *Gazette des Hôpitaux*. He was followed by the Sultan's sleuths, and reports were written about him. Mavrogeny Pasha was regularly prosecuted, and many investigations were conducted against him. During one investigation, a memoir written in Greek about Abdul Hamid II as well as other personal documents were found in the Pasha's house. He was interrogated and news about his arrest began to appear in the foreign press. After this incident, Mavrogeny Pasha was forced to swear an oath of loyalty in the presence of the Ecumenical Patriarch of Constantinople, Neophytos VIII and two other witnesses. These events led the Pasha to lose his reputation. As a result of the absolute centralization of the reign of Abdul Hamid II, institutions such as *Matbuat Dairesi* [the Press Office] lost their authority, and applicants had to apply to the Yıldız Palace either directly or through intermediaries in order to republish journals that had been shut down or to publish new journals; applications needed to include certificates of good status, warrants of guarantee, and safety documents from the communities to which the applicant belonged, with the final decisions being left directly to the will of the Sultan. Journals and newspapers have been directly controlled through funds and censorship. According to archival documents, *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* was the only scientific publication among the journals and newspapers to have received financial aid from the government. Despite this privileged position the journal had, its publication and content seem to have been overshadowed by Mavrogeny Pasha's private life and the sensationalist atmosphere of the period. Even today that medical phenomenon, deaths from epidemics, and the inadequate measures taken are well known to have been censored in various ways by those in power in various states. Thus the microhistory of *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* invites historical researchers to once again subject medical sources to a more careful reading.

2023 yılındaki emekliliği münasebetiyle Feza Günergun'a armağan

Bu yazı, Feza Günergun tarafından *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman (Ceride-i Emâkinü's-Sıhha, 1887)* hakkında *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'nın III. cildinde (2002) yayımlanan bibliyografik makaleye bir zeyldir.¹ Yazar, derginin 1887-1894 yılları arasındaki 1-40, 42-45, 47-49 ve 70-95 numaralı sayılarını incelemiş; sayı 41, 46, 50-69 numaralı sayılar o dönem bulunamamış ve mevcut sayıların yalnızca Fransızca dizinleri neşredilmiştir.² Nimet Taşkiran, Günergun'un da yazısında değindiği gibi, Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde derginin 131 sayılı tam bir koleksiyonunu gördüğünü belirtmiştir.³ Derginin yayın hayatı Ocak-Şubat 1897 tarihli 130-131 numaralı sayı ile son bulmuştur. Bu vesile ile Taşkiran tarafından Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde var olduğu iddia edilen koleksiyonun biri(leri) tarafından alındığı anlaşılacaktır.

1887 yılında yayın hayatına başlayan dergi, Türkiye'de Fransızca-Türkçe olarak yayımlanmış ilk tıp dergisidir ve II. Abdülhamid'in özel hekimi, 'tabib-i hususî-i hazret-i şehriyari' Dr. Spiridon Mavroyeni Paşa tarafından yayımlanmıştır.⁴ Derginin Türkiye'de ve dünya kütüphanelerinde tam bir koleksiyonu bulunmamaktadır. Derginin yayın kurulu, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin [CTS] Beyoğlu, Saka Sokağı'ndaki merkezini kullanmıştır. Dergi farklı matbaalarda basılmış (Mihran, Mahmud Bey, A. Christidis) ve yurtdışında 'J. B. Baillièrè et fils' kitabevinin Paris, Londra ve Madrid'deki şubelerinde satılmıştır. Derginin önce Fransızca nüshası hazırlanmış, Türkçe nüsha için tercüme faaliyeti birçok mütercim hekimin katkılarıyla yürütülmüştür. Derginin bir tahrir heyeti bulunsa da bu durum açıkça – Ocak-Şubat 1894 tarihli 94-95 numaralı sayıya değin – bir isim listesi verilerek belirtilmemiştir. Derginin iki dilde yayımlanmış olması o yıllar için önemli bir gelişme sayılabilir. Dergi yabancı ve Türkiyeli yazarların yazılarına sütunlarını açık tutmuşsa da özellikle ilk yıllarında Dr. Mavroyeni Paşa, Dr. Pardo ve Dr. Serposyan dergiyi besleyen en önemli kişiler olmuştur. Dergide özellikle sağlık kurumları ve hizmetleri, eğitim, sağlık istatistikleri, teşhis ve tedavi usulleri, vaka takdimleri ve diğer başlıklar (nekrolojiler, tıbbi haberler, tanıtımlar vd.) olarak sınıflanabilecek yazılar yayımlanmıştır.⁵

1 Feza Günergun, "İstanbul'da Fransızca-Türkçe Yayınlanan Bir Tıp Dergisi: *Gazette des Hôpitaux (Ceride-i Emakin üs-Sıhha, 1887)*," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 3, 2 (2002): 1354.

2 50 numaralı sayıya o dönem Hakkı Tarık US Kütüphanesi'nin kapalı olmasından dolayı erişilemediği yazarca beyan edilmiştir.

3 Nimet Taşkiran, *Sürelî Türk Tıp Yayınlarında Cerrahi Makaleler Bibliyografyası* (İstanbul: Zeynep-Kâmil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği, 1968), XVIII; Günergun, "İstanbul'da Fransızca-Türkçe Yayınlanan Bir Tıp Dergisi," 16.

4 Spiridon Mavroyeni'nin biyografisi için bkz. Feza Günergun, "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) et sa Contribution à la Diffusion des Sciences Médicales dans l'Empire Ottoman," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 1 (2004): 37-62.

5 Günergun, "İstanbul'da Fransızca-Türkçe Yayınlanan Bir Tıp Dergisi," 14-25.

Derginin zeyle konu olan sayıları Paris Üniversitelerarası Sağlık Kütüphanesi'nden (Bibliothèque Interuniversitaire de Santé, Paris - BIU Santé) elde edilmiştir.⁶ Derginin 111. sayısında tahrir heyeti (Comité de rédaction) üyeleri olarak Dr. Mavroyéni Paşa, Makridi/Macridi Paşa, Seviyan/Sévian Paşa, Dr. David Pardo, Pierre Apéry ve Dr. Ali Hakkı Efendi gösterilmiş olup, müdür (administrateur) Dr. Simon Serposyan/Serpossian, kâtip (secrétaire) ise Dr. Margosyan/Margossian'dır. 115. sayı itibarıyla Dr. Ali Hakkı Bey yayın kurulundan ayrılmış,⁷ yerine Dr. Nazım Şerefeddin/Chéréfeddine Bey⁸ getirilmiştir. Mayıs-Haziran

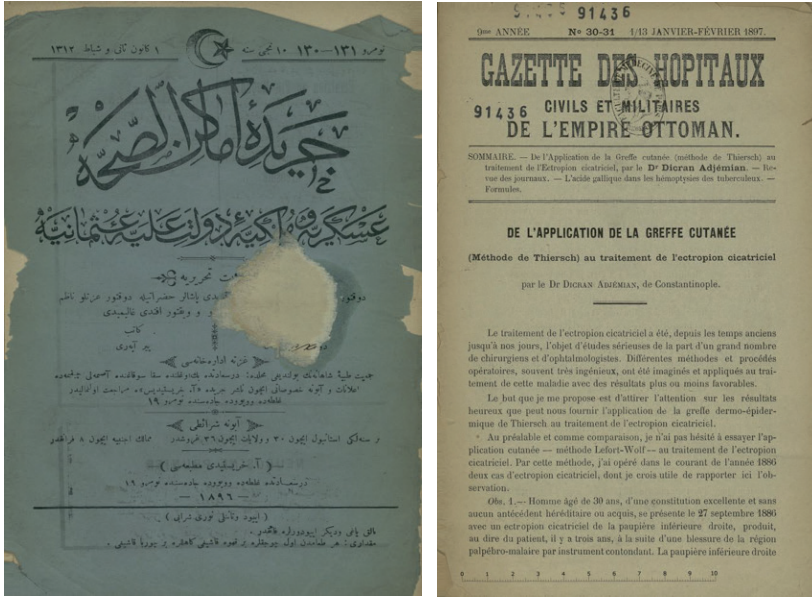
- 6 Bu vesile ile dergilerden bir kısmının kondisyonunun kötü olmasına rağmen ricamı kırmayıp sabırla dijitalleştiren, büyük bir nezaketle tarafıma ulaştıran ve daha sonra herkesin erişimine açan Bibliothèque Interuniversitaire de Santé'nin (Paris) Sağlık Tarihi Servisi (Service d'Histoire de la Santé) biriminden Sayın Jean-François Vincent ve ekibine teşekkür ediyorum. Derginin kütüphanedeki koleksiyonu şöyledir: Bibliothèque Médecine et Odontologie: 1ère année no. 1 (1887); 1ère année no. 6 (1887); 1ère année no. 8 (1887); 1ère année no. 11 (1887); 1ère année no. 13 (1888); 2ème année no. 32 (1888); 2ème année no. 36 (1889); 2ème année no. 40 (1889); 3ème année no. 43 (1889); 3ème année no. 45 (1889); 4ème année no. 47 (1890); 4ème année no. 50 (1890); 4ème année no. 53 (1890); 4ème année no. 56 (1890); 4ème année no. 58 (1891); 4ème année no. 59 (1891); 5ème année no. 73 (1892); 5ème année no. 80 (1892); 6ème année no. 83 (1893); 9ème année no. 111 (1895); 9ème année no. 119 (1896); 9ème année no. 121 (1896); 9ème année no. 125 (1896); 10ème année no. 128 (1896); 10ème année no. 131 (1897). Dileyenler koleksiyona şu linkten erişebilir: <https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/medica/resultats/index.php?tout=%09+Gazette+des+h%C3%B4pitaux+civils+et+militaires+de+l%27Empire+Ottoman&op=OU&tout2=&do=fullsearch&statut=charge>
- 7 Tabip Yüzbaşı Ali Hakkı Bey 9. Yılın 114 numaralı sayısında (Eylül 1895/1311) 'İfade-i mahsusa-i mütercim' başlığı altında dergiden ayrılma sebebiyle ilgili şunları yazmıştır: "İbtidâ-yı intişarından beri bir hayli inkılâbata duçar olduktan sonra akıbet[i] hâlâ zemin-i istikrarda payendaz olabilen Ceride-i Emakinü's-Sihha'nın heyet-i tahririyesi meyanına davet olduğum günden beri müterettib uhde-i mesuliyetim olan vazife-i tahrir ve tercümede alâ kadri'l-istitâa sarf eylediğim emek ve liyâkat namları bugün tababet-i Osmaniyenin medar-ı iftiharî olan gayet muktedir ve muhterem bir heyet-i fenniyyenin ve birçok erbâb-ı mütâlâanın mazhar-ı takdiri olmak sayesinde ki iki senedir kemal-i sebat ile çalışıyordum. İktidar ve ehliyetimin keyfiyet ve derece-i mahdudesi mafevkinde bir vazife ile mükellef olduğum için bu hizmetimin hakikaten ehli olup olmamak mesuliyet-i maneviyelerinden tamamen arı olduğum halde azimimde devam ediyordum. Fakat şu aralık hasbelmeslek Dersaadet haricinde bir mahale memur oluşum, şimdîye kadar seve seve ve inşirah-ı kalb ile çalıştığım bir hizmeti terke ve her gün pek teşvikârâne taltiflerle mahcup olduğum o heyet-i âliyye-i neşriyeden infikâka mecbûr oldum. İhtimâl ki avdet eder de yine işime tekrar başlarım yalnız söylemek istediğim cihet bu numerodan sonra gazetenin kısm-ı Türkisi benim tercümem olmadığımı bilcümle kariine bildirmektedir bunda maksadımın anlaşılmayacak bir yeri yoktur." Ali Hakkı. *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*'de 1310 senesinde neşet eden tibba listesinde Ali Hakkı isimli bir hekim dikkat çekmektedir. Mezun olduktan sonraki bir yıllık staj/tatbikat hesaba katıldığında bu zatın CES'nin mütercimi olan Ali Hakkı Bey olma ihtimali kuvvetlenmektedir: Ali Hakkı Efendi 'Fevt' Hicâz Demiryolu Birinci Kısım İşletme tabii iken Şam'da intihar ederek vefat eden Ali Hakkı Bey'dir. Merhum zafiyet-i asabiye hakkında bir eser neşretmek üzere iken vefat etmiş, zeki muktedir bir tabib idi. Rıza Tahsin [Gencer], *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye* (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1330/1914), 110; [2. bs.] *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye) Cilt I-II*, eklerle yay. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Özel Yayınlar, 1991), 55.
- 8 Haydarpaşa Hastanesi (Tatbikat Mektebi) ameliyat-ı cerrahiye muallimi ve CTŞ üyesidir. 1891'de Paris'ten yeni dönen ve Kolağası rütbesine terfi eden Dr. Nazım Şerefeddin Efendi, Haydarpaşa Askeri Hastanesi'ne cerrahi muallimi olarak atanmıştır. Ayrıca majesteleri, Yıldız polikliniklerinin cerrahi hizmetini haftada iki kez yapmasına karar vermiştir: *RMPH* 4, 11 (30 novembre 1891): 199. CTŞ'nin Şubat 1896 seçimlerinde cemiyete Dr. Leonidas Limarakis ile birlikte başkan yardımcısı seçilmiştir: *RMPH* 9, 2 (15 février 1896): 13. Aynı yıl içerisinde yarbaylığa/kaymakamlığa (lieutenant-colonel) terfi etmiştir: *RMPH* 9, 6 (15 juin 1896): 77. 1896'da CTŞ başkan yardımcısı sıfatı ile Yıldız poliklinikleri cerrahi olarak tekrar atanmıştır: *RMPH* 9, 9 (15 septembre 1896): 125. Üçüncü sınıf Osmanî nişanı vardır: *RMPH* 9, 3 (15 mars 1896): 29. Bazı yayınları için bkz. "Fenil Salol [Salisilat]," *CTA* 22, 254 (Nisan 1309): 63-64; "Meslulindeki zafiyet ve adem-i iştihanın tedavisi," *CTA* 22, 255 (Mayıs 1309): 87-91; "Kloroformdan mütevellit hübü't-ı kuvvâ-yı def' bir vasıta," *CTA* 22, 255 (Mayıs 1309): 91-92; "Çekiç parmak hakkında müşahade [tefrika yazı]," *CTA* 22, 255 (Mayıs 1309): 95-96; "Pansuman takımlarının layıkile takim kılınmış olduklarını bilmeğe mahsus usul," *CTA* 22, 256 (Haziran

1896 tarihli 122-23 numaralı nüshada tahrir heyeti Dr. Mavroyeni Paşa, Makridi Paşa, Dr. David Pardo ve Viktor Galimidi Efendi olarak, müdür Dr. Serpossian, kâtipler Dr. Nazım Şerefeddin ve Pierre Apéry olarak gösterilmiş, bu tarihten itibaren Dr. Margosyan kâtiplikten Dr. Seviyan ise tahrir heyeti üyeliğinden ayrılmıştır. Dergi 111. sayısından (Haziran 1895) son sayı olan 130-131. sayısına (Ocak-Şubat 1897) kadar Dersaadet'te Galata'da Voyvoda Caddesi 19 numarada bulunan A. Christidis Matbaası'nda basılmıştır. Senelik abonelik İstanbul için 30, vilayetler için 36 kuruş, memalik-i ecnebiye için 8 Frank olarak belirlenmiştir.

Revue Médico-pharmaceutique'in [RMPH] özellikle 1896 yılı sayılarında bilimsel dergi listeleri (liste de journaux scientifiques) yayımlanmıştır. Bu listelere göre, *RMPH* dışında Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan dergiler *Gazette Médicale d'Orient* [GMO], *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emakinü's-Sıhha* [CES] ve *Revue internationale de Bibliographie médicale, pharmaceutique et vétérinaire* (Beirut) olarak gösterilmiştir.⁹ Adı geçen listede dönemin hâkim tıbbi literatür dilleri olan Fransızca, Almanca ve İngilizce yayınlar dışında Macarca *Gyógyyszerészi Közlöny* [Eczacılık Dergisi] ve Yunanca *Γαληνός* [Galenos] gibi daha birçok ulusal dilde çıkan dergiler yer alırken, aynı tarihlerde yayımlanan *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* [CTA] ve *Vakayı-i Tıbbiye* [VT] gibi, yerel Türkçe dergilerin yer almaması dikkat çekicidir.

1309): 125-126; “Hamız-ı bor ile humma-yı şibh-i tifonun tedavisi,” *VT* 14, 3 (15 Nisan 1309): 2351.

9 Örnek bir liste için bkz. *RMPH* 9, 2 (15 janvier 1896): 27-28. *Revue internationale de bibliographie médicale, pharmaceutique et vétérinaire*'in ciltleri incelenerek Türkiye'de yayımlanan Fransızca dergilerin koleksiyonel eksik olan yıllarında yer alan makalelerin küneleri tespit edilebilir.

Resim 1. CES'nin 10. Yılı, Ocak-Şubat 1897 tarih ve 130-131 numarolu son sayısı, BIU Santé (Paris)

Derginin sansüre uğraması ve kapanma süreci

Dr. Pardo, Ağustos 1893'te İstanbul'da patlak veren kolera salgını ve dergiye sansür kararı öncesinde, CES'de yayınlanan yazılarında, hükümetin hıfzıssıhhatın terakkiyatına karşılık varidatının yetersizliğine, emlak vergilerinin bazı nedenlerden dolayı uygunsuz düzenlendiğine ve Kasımpaşa Deresi'nin bulaşıcı hastalıklar için yarattığı tehlikelere dikkat çekmeye başlamış,¹⁰ koleranın yaygınlığı üzerinden Şark devletlerinin hıfzıssıhhatıya riayetsizliğini, hâlâ 1840 nizamnamesi/eski düzenlemeleri ile karşı karşıya olduğunu, koleraya karşı uluslararası bir sağlık yasası lüzumunu ve bunun her ülkenin mali durumuyla orantılı olarak desteklenen uluslararası bir bütçe ile uygulanması gerektiğini belirtmiştir.¹¹ Kasımpaşa Deresi'nin yarattığı tehlike nedeniyle Kasımpaşa büyük lağımının inşası lüzumunu, halihazırdaki projelerin yetersizliği ve maksada ulaşılması için teklif olunan – yolsuzluk kastedilerek– bazı mükemmel ve müsait tekliflerin kaçırıldığını, şehrin lağım ve abdesthanelerinin kötü durumda olduğu ve lağımın acilen açılması gerekliliğine değinmiş ve Saray'a üstükapalı eleştiriler yöneltmiştir.¹² Hatta Sultan Abdülhamid'den –o sırada Hindistan'daki kolera salgınına rağmen– Hint zenginlerinin kendi memleketlerinden bir vekil tayin ederek bu vekiller aracılığıyla hac ibadeti yaptıklarını, bunu engellemek ve

10 Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," CES 5, 83 (1 Şubat 1308/1893): 2-8.

11 Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," CES 5, 86 (1 Mayıs 1309/1893): 2-7. 1840 tarihli Karantina Nizamnamesi kastedilmektedir.

12 Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," CES 5, 87 (1 Haziran 1309 /1893): 2-6.

başka memleketlerden vekil bularak bu ibadeti yapmalarını sağlamak için bir fetva talep etmiştir.¹³ Bu eleştirileri müteakiben CES'nin sansür işlemine tabi tutulması ile ilgili sürecin fitili ateşlenmiş gibi gözükmektedir. Esasen Dr. David Pardo'nun yazı dizisi ('Cibillet-i tıbbiye ve icmal-i ahval-i sıhhiye' yazı dizisi / Constitution médicale - Bulletin) padişaha övgülerle doludur, Sultan II. Abdülhamid'in cülusunun 17. sene-i devriyesi münasebetiyle Türk tababetine yaptığı katkılarında övgülerle bahsettiği yazısının yayımlandığı tarihin, dergiye sansür kararına yakınlığı bu anlamda dikkat çekicidir.¹⁴ Sultan II. Abdülhamid'in iyi bir istihbarat ağına sahip olduğu bilinse de, konunun padişaha kim tarafından aksettirildiği tespit edilebilen belgelerden anlaşılamamaktadır.

Dr. Pardo'nun yazıları sonrasında, 20 Eylül 1893'te, CES'ya diğer gazeteler gibi sansür uygulanması emrinin verildiği Başkıtabet Dairesi'nin yazısından anlaşılmaktadır.¹⁵ Padişahın bu emri, vakit kaybedilmeden uygulanmak üzere Sadrazam Ahmed Cevad Paşa tarafından 21 Eylül 1893'te Dahiliye Nezareti'ne tebliğ edilmiş,¹⁶ gereğini yapmakla görevlendirilen Dahiliye Nezareti konunun Matbuat-ı Ecnebiye İdaresi'ni de (Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyyeti¹⁷) ilgilendirdiğini düşündüğünden 26 Eylül 1893 tarihinde işlem yapılmak üzere ilgili makam da bilgilendirilmiştir.¹⁸

Ancak Dr. Pardo, en azından Fransızcası sansürden de geçen başka bir yazısında eleştirilerine devam etmiştir. Koleranın Toptaşı Bimarhanesi'ne yayılmasından dolayı oluşan spekülasyonlara bir yazısında yer vermiş, bir ay içinde Bimarhane'de 116 vaka ve 85 vefat görüldüğünü ve hıfzıssıhhaya riayet edilmesine rağmen bunun bir dehşet olduğunu yazmıştır. Mecnunlar arasında koleranın bu kadar fazla görülmesini kötü beslenmelerine bağlamış ve mecnunların tabiri caizse bir hapishaneye kapatıldığını, yapılan otopsi ve bakteriyolojik incelemenin hekimleri hataya sevk ettiğini ve kolera tanısının konulmadığını belirttikten sonra mecnunlara reva görülenleri şu sözlerle eleştirmiştir:¹⁹

13 Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," CES 5, 88 (1 Temmuz 1309/1893): 2-7.

14 "Ceride-i Emâkinü's-Sihha'nın devam-ı intişarı mahzâ [yalnızca] velinimet biminnet efendimiz hazretlerinin kerem ve inayetleri sayesinde. Sair bücümle arkadaşlarımız gibi biz dahi hamî-i ulum u maarif olan padişah-ı muazzamımıza karşı borçlu olduğumuz şükran-ı minnetdaramızın hiç olmazsa cüz'î bir kısmını olsun şu vesile ile eda eylemeği vacibeden add idüb iki lisan üzerine intişar eden gazetemizle fenn-i tıb ve alelhusus hıfzıssıhhat-i cedide hakkında neşriyat-ı mütemediye ve mütevaliyede bulunarak devlet-i ebed-müddet-i Osmanîye'nin i'tilâ-yı şan u şevketine naçizane ifâ-yı hizmete çalıştığımızı arz u beyan eder ve tevalî-i ömr ü ikbal-i şahaneleri duası vird-i zebanımız bulunduğunu tekrar ile hatmü'l-kelâm eylerim." Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," CES 5, 90 (1 Eylül 1309/1893): 6-7.

15 BOA, İ.HUS.16/59 (20 Eylül 1893).

16 BOA, DH.MKT.140/16 (21 Eylül 1893).

17 Osmanlı Devleti sınırları içindeki yabancı dillerde yayın yapan basın ile Avrupa basınına takip ederek Osmanlı Devleti'nin imajını zedeleyecek haberleri takip etmek ve gerektiğinde düzeltme yazmak amacıyla Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak 1884 yılında kurulmuştur. Kasım Hızlı, "Çorluluzaâde Salih Münir Bey'in Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü (1890-1891)," *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3, 1 (2021): 46-56.

18 BOA, DH.MKT.140/16 (26 Eylül 1893).

19 Dr. Vitalis salgın sırasında âcilen alınması gereken tedbirleri içeren raporunu Sıhhiye Meclisi'ne sunmuş,

‘Teessüf olunur ki bu illet-i mahufe Toptaşı Bimarhanesi’ne duhul eylediğinden orada icra-yı tahribat eyledi. Mezkûr bimarhaneye nasıl idhal edilmiş olduğu bizce hâlâ bir sırdır. Şu dehşetli tahribatın deveran eden şayiata göre güya Mekke’den avdet eden ve tahaffuzhanede duçar-ı cinnet olan bir hacının beraberinde getirdiği bir takım esyasile oraya kabul edilmiş olmasından veyahud Romanya’dan gelmiş yine mecnun bir şahsın duhulünden ileri gelmiş ise de bu rivayetin sıhhatinde[n] tereddüt etmekteyiz. Hâl ise şudur ki bir ay zarfında 116 musab ve 85 vefiyat olup mezkûr bimarhane kavaid-i hıfzıssıhaya muvafık halde...’²⁰

[...] ‘Tıbben muhakeme edilince yapılan şeylerde keyfi bazı hareketler vukua geldiğini söylemeğe bize müsaade olunsun çünkü yalnız fen ve insanîyet menfaatine olarak bu babda beyan-ı fikri vazifeden addederiz.’²¹

[...] ‘Zira Toptaşı Bimarhanesi’nde zuhur eden ilk musab üzerine zikrolunan tecarib-i mesbukeye nazaran bunun derhal oradan çıkarılması ve koleraya tutulanlara mahsus olmak üzere ayrı bir hastahaneye gönderilmesi ve bimarhanenin kâmilen tahliye edilmesi ve Fransa’da netâyic-i hasene istihsalile vaki olduğu vechile seyahate mütehammil olanlarının ziraatle iştigal etmek üzere taşraya gönderilmesi ve diğerleri payitahtın muhtelif mahallatında uzakça hanelere yerleştirilmesi ve süt ve et suyu ve et kıyması gibi kendilerine münasip yiyecek verilmesi lazım gelir iken **bunların tamamını aksı yapıldı**. Bimarhanenin kapıları seddedilerek mecnun, malul, hademe ve daha garibi hekimler dahi bilâtefrîk ve takriben 800 kişi **kendi kendilerine yanıp kavrulmak üzere orada taht-ı hacze alındı**.’²²

[...] ‘Bunların hepsi vefat etmediler ise o da mecnunlar meyanında bile sirayetin tebdil-i istikamet ve kesret-i nüfusu olan Üsküdar cihetinin yalnız birkaç müteferrik vukuat ile kurtulması illetin kuvve-i istilaiyyeden mahrumiyetinden yani burada evvelce gördüğümüz ve alelhusus 1875 [1865] sene-i miladiyesinde pek şiddetli olan kolera gibi şiddet ve tesirat-ı müstevliyesi olmamasındandır.’²³

Meclis bimarhanenin derhal Yassıada’ya taşınması kararına varmış fakat ertesi gün padişah tarafından Fevkalade Komisyon’un toplantılarına katılmak için görevlendirilen Dr. Celalettin Muhtar [Özden] Efendinin girişimleriyle hastaların (mecaninin) naklinin ‘halkta endişe, korku ve yönetim aleyhine dedikodular yaratmasına sebep olacağından’ endişe duyularak bu girişim engellenmiş, bimarhane âdetâ kendi haline bırakılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Artvinli, *Delilik Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, 3. bs. (İstanbul: Telemak Kitap, 2022), 134-139.

- 20 “*Le malheur a voulu qu’il se soit introduit dans l’asile des aliénés, de Toptachi, où il a fait des ravages. Comment il a pu y être importé, c’est encore un mystère pour nous. Toujours est-il que dans l’espace d’un mois il y a eu 116 attaques et 85 décès. Ce qui est effrayant parce que cet asile se trouve dans de bonnes conditions hygiéniques et l’encombrement n’est pas tel pour expliquer une pareille catastrophe...*”
- 21 “*Il y a eu de l’arbitraire, médicalement parlant, dans tout ce qu’on a fait qu’il nous soit permis de le dire, parce que c’est dans le seul et unique intérêt de la science et de l’humanité que nous nous croyons un devoir d’exprimer toute notre pensée à cet égard.*”
- 22 “*Autrement, le premier cas qui s’est déclaré à l’asile de Toptachi, il aurait fallu immédiatement le faire sortir et le placer dans un hôpital qu’on aurait dû créer exprès pour les cholériques, et, faire évoquer tout l’hospice, ayant l’expérience des faits précédents que nous venons de citer; envoyer dans les provinces ceux qui étaient en état d’entreprendre le voyage pour en faire des colonies agricoles, comme on fait en France avec des bons résultats; et, installer les autres dans des maisons éloignées dans les différents quartiers de la capitale, en leur donnant une nourriture appropriée: du lait, du consommé et de la viande hachée. Ce qui s’appelle: ‘Adden ignem igni.’ Dans tous les cas la courageuse conduite de nos vaillants confrères dans cette circonstance a été au dessus de tout éloge.*” Vurgular eklendi.
- 23 “*S’ils ne sont pas tous morts, c’est que même parmi les aliénés il y a des réfractaires à la contagion et, si*

CES'nin 5. yıl, 91 numaralı sayısında yer alan bu yazı Şehremaneti'ni de rahatsız etmiştir. Dr. Pardo'nun bu sözlerinin hakikati yansıtmadığı ve diğer yayınlar gibi *CES*'ya da sansür uygulanması gerektiği hususunda ilgili gazetenin belirtilen nüshası yukarıda çeviriyazısı verilen kısımlar işaretlenmek suretiyle 4 Ocak 1894'te Dahiliye Nezareti'ne başvuruda bulunulmuştur. Dahiliye Nezareti, Şehremaneti'ne yazdığı 8 Ocak 1894 tarihli cevapta ilgili gazeteye 22 Eylül 1893'te verilen emir gereği sansür uygulandığını ve Padişah'ın hükmü gereği gerekenin icrasının yapıldığı bildirilmiştir.²⁴ İstanbul'daki kolera salgını dolayısıyla Dr. Pardo'nun şikâyet konusu olan bu yazısı, muhtemelen bardağı taşıran son damla olmuş ve resmi yazışmalarda yerini almıştır.

Dr. Pardo'nun daha sonraki yazıları²⁵ padişahın tedabir-i sıhhiyesine (Dr. Chantemesse'in getirilmesi ve alınan önlemler vd.) övgülerle dolu olmasına rağmen – sayı 95 ile 111 arasındaki makaleleri bilmediğimizden kesin bir yorum yapılamasa da – dergide makale yayımlamaktan el çektirildiği sonucu çıkartılabilir.

Sansür'den Mavroyeni Paşa'nın makalelerinin de nasibini aldığı görülmektedir. 4 Aralık 1893 tarihinde *CES*'ya mektepler²⁶ hakkında yazdığı fenni makalenin yayımlanmasına müsaade edilmediği ve yayımlanabilir nitelikte olmadığı kendisine tebliğ edilen Mavroyeni Paşa, mağduriyetini dilekçeye dökmüştür. Maruzatında gazetenin fenni ve edebi bir niteliğinin olduğunu, yedi yıldan beri bu tarz fenni makalelerin yayımlandığını, fenni bir makalenin yasaklanmasının kanunen uygun olmadığını ve ilgili makalenin yayımlanması için

le faubourg populeux de Scutari en a été quitte jusqu'à présent, pour quelques cas sporadiques seulement, c'est que le génie épidémique manque cette fois, c'est à dire: ce caractère envahissant et cette intensité que nous avons eu l'occasion de voir ici dans les précédentes épidémies, et, surtout, dans celle de 1865, où ils étaient très accentués." Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," *CES* 5, 91 (1 Teşrinievvel 1309): 2-6/ Dr. Pardo, "Bulletin," *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* 5, 91 (1/13 octobre 1893): 1-6. Görüldüğü gibi Fransızca ve Türkçe nüshalar farklılık göstermektedir. Fransızca nüshanın Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti tarafından daha sıkı bir sansürden geçtiği, Türkçe nüshaların Fransızca nüshaların çevirisi olacağından fazla denetlenmediği, ya da yalnızca Fransızca nüshanın sansürden geçtiği düşünülebilir. II. Abdülhamid ülke içindeki olayların yurtdışına yansımaları arzu etmediğinden ve iktidar ve nüfuzunu korumak için "yerli ve yabancı basının satın alınması" politikasıyla (muhabirlere çıkar sağlamak, gazetelere tahsisat [ödenek] ayırmak, bahşişler vb.) birçok gazeteyi (*Levant Herald*, *La Turquie*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Tarik* vd.) desteklemiş ve sindirmiştir. Tahsisatı kesilen *Levant Herald* gazetesi sahibi Edgar Whitaker ekonomik olarak dara düştüğünde Abdülhamid idaresini tehdit etmeye başlamış 24 Temmuz 1890 [Dilekçe tarihi 22 Temmuz 1890'dır] tarihli dilekçesinde ödeneğinin kesildiğini ve gazetesi kapandıktan sonra uğradığı 20 bin liralık zararı belirttiikten sonra şunları söylemiştir: "[...] *Bir de sansür usulü kondu. Bu, halkın olayları anlamasına engel olmak için konmuş bir tıkaçtır. Hatta kolera gibi musibetleri bile yazmak yasaktır. Bu yüzden okuyucum azalmış, zarar ve ziyanim artmıştır. Şimdi sefalet içindeyim. Yardımınızı rica ediyorum. Aksi halde Osmanlı ülkesinde 35 yıldır topladığım bilgileri başka ülkelerde yayınlamam gerekecektir.*" M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 2. bs. (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982), 267-268; BOA, HR.TO.534/87 (22.07.1890). Vurgular eklendi.

24 BOA, BEO.340/25452.

25 Örneğin bkz. Dr. Pardo, "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye," *CES* 5, 92 (1 Teşrinisani 1309/1893): 2-6.

26 Mavroyeni Paşa'nın yazısında ve resmi makamlar arasında yapılan yazışmalarda yayımlanması planlanan yazının "kelbler" hakkında olduğunu belirten farklı belge grubu da görülebilmektedir. Bkz. BOA, BEO.340/25477.

gerekli iznin verilmesi gerektiğini Sadaret'e aktarmış, ancak Sadaret makamı *CES*'nin diğer gazeteler gibi Dahiliye Nezaretince sansüre tabi tutulması gerektiğinin Padişah buyruğu olduğunu belirtir cevabını Mavroyeni Paşa'ya 9 Aralık 1893 tarihinde iletmiştir.²⁷

Mavroyeni Paşa, Sadaret'e 30 Aralık 1893'te tekrar bir başvuru yaparak yayımlanmasına izin verilmeyen kendi fenni makalelerine gibi benzer yazıların sadece tashih (düzeltme) işlemine tabi tutulmasını ve bu tarz yazıların yasaklanması uygulamasından vazgeçilmesini istemiştir. Yaptığı başvuru, kendi makalesinden ziyade genel bir esası içermekte ve Paşa, tüm fenni makaleler için istekte bulunmaktadır. Mavroyeni Paşa'ya 9 Ocak 1894 tarihinde bu isteği değerlendirecek olan makamın makalelerin neşredilip edilmeyeceğine karar veren Matbuat İdaresi olduğu bildirilmiş ve başvurunun oraya yapılması gerektiğini belirten bir cevap verilmiştir.²⁸ Bilimsel yayınları sansürden kurtarmak isteyen Mavroyeni Paşa'nın son girişimi de sonuç vermemiştir. Derginin 1895 yılından itibaren ulaşılabilen sayılarının içeriği incelendiğinde (bkz. Ek 1) orijinal etüt ve yazıların azlığı, yalnızca Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin toplantı tutanaklarının yanında yurtdışındaki bazı hastanelerin klinik notları, kongre tutanakları ve yabancı dergilerden bazı makalelerin aynen yayımlandığı gözlenir. Derginin 9. yıldan sonra *GMO*'ın bir kopyası olduğu varsayılabilir.

Arşiv belgeleri incelendiğinde, derginin son sayısı olan 13 Şubat 1897 tarihli 130-131. sayısından önce derginin tahsisatının kesildiği ve Dr. Mavroyeni Paşa'nın dergi kapanana kadar maddi yardım alabilmek için mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Mavroyeni Paşa, 16 Ağustos 1897 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne yazdığı dilekçede gazete için tahsis olunan aylık iki bin kuruşun 10 aydan fazladır ödenmediğini belirtmiştir.²⁹ Yazışmalar devam etmiş, Dahiliye Nezareti Sadaret'e yazmış (4 Aralık 1897), Sadaret Mektubi Kalemi'nden (Sadrazamlıktan) Maliye Bakanlığı'na 8 Aralık 1897 tarihinde bir yazı gönderilmiştir.³⁰ Bundan bir sonuç alınmadığı anlaşılıyor ki yazışmalar tekrar başlamış, Dahiliye Nezareti'ne tekrar başvurulmuş (25 Nisan 1898),³¹ 30 Mayıs 1314 (11 Haziran 1898) tarihinde Dahiliye Nezareti Sadaret'e tekrar aynı konuda yazmış ancak Mavroyeni Paşa hâlâ bir ödeme alamamıştır.³² Arşivde görülebilen son belge 31 Aralık 1898 tarihli ve Paşa'nın derginin tahsisatının düzenlenmesine yönelik talebinin padişaha arzı ile ilgilidir.³³ Ulaşılabilen arşiv belgeleri incelendiğinde, Mavroyeni Paşa'nın bir yılı aşkın bir süre dergiyi tekrar çıkarabilmek için yazışmalar yaptığı ancak bir sonuç alamadığı anlaşılmaktadır.

27 BOA, BEO.324/24264.

28 BOA, BEO.340/25477.

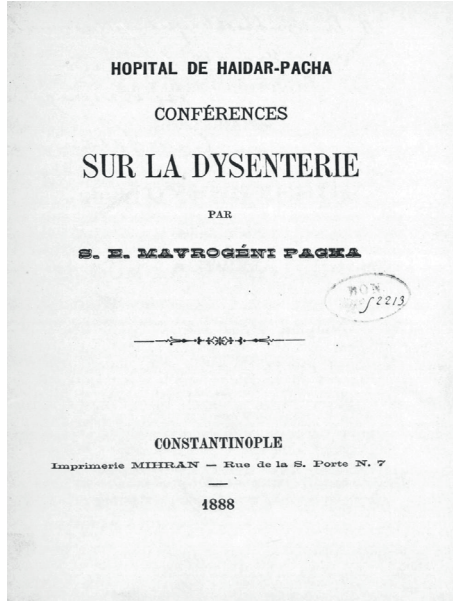
29 BOA, BEO.994/74525.

30 BOA, BEO.1050/78717.

31 BOA, BEO.1114/83519.

32 BOA, BEO.1142/85637.

33 BOA, İ.HUS.71/35.

Resim 2. Hôpital de Haidar-Pacha. *Conférences sur la Dysenterie* par S. E. Mavrogéni Pacha, Constantinople: Imprimerie Mihran, 1888, 112 s. (Mavroyeni Paşa'nın CES'da yayımlanan Haydarpaşa Asker Hastanesi'nde verdiği dizanteri hakkındaki konferansların ayrıbaskısı)³⁴

Dergi ve döneminden izlenimler

CES, *GMO* ve *RMP* dergileri ile birlikte okunmalıdır. *CES*'nin 1894 yılı sonrası sayılarında az sayıda orijinal araştırma yayımlanmış, bu yıldan sonra yayımlanan yazıların büyük bir kısmı *GMO* ve *RMP*'de de yayımlanmıştır. Ekte sunulan dizinde hepsi olmasa da yazıların bir kısmının adı geçen dergilerin hangi sayılarında yayımlandığı dipnotlarla gösterilmiştir. Dergi, özellikle Dr. Pardo'nun yazı serileri, Mavroyeni Paşa'nın konferansları ve CTŞ'nin tutanaklarını – en azından bir kısmının – dönemin Türkçesinden okuma imkânı sağlaması bakımından çok değerlidir. Mavroyeni Paşa'nın, ödeneğinin kesilmesi nedeniyle derginin yayını durdurmak zorunda kaldığı, tekrar ödenek almak için uzun süre mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda örneklenen bir tıbbi yayın sansürünün hikayesi, bilimsel bir yayının kimyasını bozmakla kalmayıp, Dr. Pardo'nun: '*Tibben muhakeme edilince yapılan şeylerde keyfi bazı hareketler vukua geldiğini söylemeğe bize müsaade olunsun çünkü yalnız fen ve insaniyet*

34 *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman*, 1e Année, No. 11, Décembre 1887, 12; No. 12, Décembre 1887, 13; No. 18, Avril 1888, 13; No. 19, Avril 1888, 13; 2e Année No. 20, Mai 1888, 13; No. 21, Mai 1888, 14; No. 22, Juin 1888, 13; No. 23, Juin 1888, 12; No. 24, Juillet 1888, 12; No. 25, Juillet 1888, 14; No. 26, Août 1888, 13; No. 27, Août 1888, 14.

menfaatine olarak bu babda beyan-ı fikri vazifeden addederiz' sözleriyle rica ettiği izin ortadan kalkınca, iktidar toplum için hekimliğin önüne geçmiş (belki de birçok hekimi vicdan muhasebesi ile başbaşa bırakmış) ve bu olgu istibdat idaresinin tıbbi basın ve literatüre müdahalesinin örneklerinden yalnızca birini teşkil etmiştir. Sansürün derginin yayın seyrini ve politikasını tümünden etkilediği anlaşılmaktadır. Bu noktada Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye [CTO] ile *CES*'nin başına gelenlerin benzerliği ve tarihi yakınlığı dikkat çekicidir. 1892'de "tıbbi müzakereler" adıyla bilimsel toplantılar düzenlemeye başlayan cemiyet bu toplantıların mahzurlu görülmesi ile 29 Mayıs 1897 tarihinde II. Abdülhamid'in emri ile kapatılmıştır. Cemiyetin tercüme çalışmaları "Tedkik-i Müellefat Komisyonu" adı altında devam etse de³⁵ aslında cemiyet, II. Meşrutiyet'e kadar bu isimle bir sansür komisyonu vazifesi görmüş ve işlevini neredeyse tamamen yitirmiştir.³⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) tıbbi eserlerin basımının uygun olup olmadığını denetlemesi için CTO'ye havale edilen ve cemiyetin basımına müsaade edilip-edilmemesine dair görüş bildirdiği onlarca belge göze çarpmaktadır. Hatta basımına ruhsat istenen Arapça ve Türkçe olmayan tıbbi eserlerin (Rumca, Ermenice vd.), dil bilen (ve bu dilleri hakkıyla bilen) yeterli memur bulunmadığı gerekçesiyle CTO tarafından incelenemeyip basılmasına müsaade edil(e)mediği, bu nedenle müelliflerin büyük zaman ve emek kaybı yaşadığı anlaşılmaktadır.

Aynı dönemde çeşitli baskılara maruz kalan bir başka kurum CTŞ olmuştur. Dr. Cemil Topuzlu Paşa'nın II. Abdülhamid'in CTŞ üzerinde kurmaya çalıştığı baskıya ve dönemin İstanbul'unda hafiyelik ve jurnalcilığe dair tanıklığı dikkat çekicidir.³⁷ BOA'ndeki belgelerden anlaşıldığına göre CTŞ ödeneği zamanla azaltılarak ve azaltılan bu ödenekler de geciktirilerek, cemiyet mali olarak zor durumda bırakılmaya çalışılmıştır.³⁸ Arşivde 16 Şubat 1894 tarihli ilginç başka bir belge göze çarpmaktadır. Baskılar belli bir raddeye gelmiş ve cemiyet üyeleri hükümete bağlılığını ispat etme ihtiyacı hissetmiş olacak ki dönemin sadrazamı Ahmed Cevad Paşa, CTŞ riyaseti tarafından cemiyete fahri reis olarak seçilmiştir.³⁹

35 Ayten Altıntaş, "143 Yıllık Tıp Derneği: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye," *SD Dergi* 2, 14 (Mart-Nisan-Mayıs 2010): 98-101.

36 Hiç şüphesiz bu durum yalnızca CTO'ye özgü değildir. II. Meşrutiyet'e kadar dernek çalışmalarına izin verilmemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında hekimlerin dernekleşme ve örgütlenme çabaları olmuş, örneğin Rum tabipler 1861 (İstanbul Rum Tabipler Derneği) ve 1890'da (Hipokrat Tabipler Derneği) iki dernek kurmuşlarsa da bu dernekler etkili olamamıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra tabiplerin örgütlenme ve dernekleşme faaliyetleri her milletin kendi tabip örgütünü kurmasıyla hızlanmış fakat aynı zamanda tabipler arasında ayrışmalara sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Etker, *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* (İstanbul: Libra, 2017).

37 Bu hatıra –ve eserdeki diğer hatıralar– yanlışlar içermekle birlikte, birincil kaynaklar ile sorgulanması gerekmektedir. Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde, 80 Yıllık Hatıralarım*, 6. bs., yay. haz. Hüsrev Hatemi ve Aykut Kazancıgil (İstanbul: İşaret, 2017), 95-96.

38 CTŞ'nin 5000 kuruş olan muhassasatının 3000 kuruşa indirildiği halde ödenmediği, cemiyetin zor duruma düşmesi nedeniyle ödenmesi hususuna dair örnek bir belge için bkz. BOA, İ.DH.1176/91985 (1 Ramazan 1307/21 Nisan 1890).

39 Yıldız Saray-ı Hümayunu Başkatibi Süreyya Bey, sadrazamın mezkûr cemiyete reislik etmesinin uygun olmayacağı ve kabul buyurulmaması notuyla sadrazama ilgili yazıyı yazmıştır: BOA, İ.HUS.21/29 (10 Şaban 1311/16 Şubat 1894). Süleyman Kâni İrtem, II. Abdülhamid devrinde Mavroyeni Paşa'nın CTŞ ile hükümet

Bütün bu atmosferden, yukarıda açıklanan CTO örneğinde olduğu gibi tıbbi yayıncılık da nasibini almıştır. 1880-1900 yılları aralığında resmi kurumların dergileri (CTA, VT, GMO vd.) hesaba katılmazsa yalnızca saraya yakın hekimler dergi veya gazete çıkarabilmiş ise de aşağıdaki örnekte olduğu gibi bunlar da sansüre maruz kalmıştır: Mabeyn-i Hümayun-ı Mülukane etibbasından, Matbah ve Istabl-ı Amire (saray ahırları) tabibi olan Dr. Manuel Ütüciyan / Emmanuel Utudjian⁴⁰ sahib-i imtiyaz ve müdürü olduğu *Sıhhat Gazetesi*'ni 21 Ekim 1884'de yayımlamaya başlamış, belli aralıklarla 11 yıl kesintisiz yayımlanan gazetenin yayımı hemen hemen CES ile aynı tarihlerde sonlandırılmıştır.

Resmî kurumlarca yayımlanan dergilerin durumunun ise daha vahim olduğu anlaşılmaktadır. Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesince (Makam-ı Vâlâ-yı Seraskeri dairesinde bulunan Sıhhiye Nezaret-i Celilesinin II. Şubesi tarafından) yayımlanan *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* [CTA] ve Mülkiye Tıbbiyesince çıkarılan *Vakayi-i Tıbbiye* [VT] dergilerinin gelirleriyle ilgili önemli yolsuzluklar yapıldığı anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet öncesinde CTA ve VT dergilerinin askeri ve mülki tabip, eczacı ve baytarlara mecburi surette gönderilmesi emriyle memurların aylıklarından düzenli olarak önemli miktarlarda kesintiler yapılmıştır. Derginin bilimsel niteliğini bir kenara koyarsak, CTA'nin gelirleri ilgili yapılan yolsuzluklara dair II. Meşrutiyetten sonra sürgün olduğu Kudüs'ten dönen ve bir süre CTA'nin editörlüğünü yapmış olan Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in yazıları (her ay aylıklardan kesilerek önemli miktar geliri olan derginin hiç basılmaması, abone sayısına yetecek adette basılmaması, basılan dergilerin karargahlara gönderilmemesi vd.) yapılan yolsuzlukların boyutunu gözler önüne seren örneklerden yalnızca birisidir.⁴¹

arasında nasıl kaldığına ve arabuluculuğuna dair önemli bir anekdot paylaşmaktadır: “Bir defa Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane tarafından çıkarılan Fransızca Gazette Medicale d'Orient mecmuasında memurların ihmâline, lâkaydisinden, cehaletinden bahs olunmuştu. İstanbul'da bulunan ecnebi doktorların da tıbbi makalelerini neşreden bu mecmuaya o defa dokunulmadı ama cemiyetin reisi seretibbâyı hazreti şehriyari Mavroyeni Paşa devlet memurlarına taarruz etmek münasip olamayacağını şiddetli tevbihlerle cemiyete tebliğî memur edilmişti.” Süleyman Kâni İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür: Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, yay. haz. Osman S. Kocahanoğlu (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 218. Mavroyeni Paşa CTŞ'ye 1864 ve 1870 yıllarında iki defa başkanlık yapmıştır. İrtem'in belirttiği gibi o sırada cemiyetin reisi değildir.

40 Dergiyi çıkarmaya başladığında Saray'da ve Gümüşsuyu Hastanesi'nde hekimlik yapmakta olan Ütüciyan'ın dergiyi çıkardığı süre boyunca saraydaki vazifeleri artmıştır. Dr. Ütüciyan Paris Tıp Fakültesi'nden 1867 yılında diploma almıştır. Doktora tezi için bkz. Emmanuel P. Utudjian, *Un quatrième Moyen contre l'Ivrognerie et toutes les Maladies qui Résultent de l'Ignorance de l'Homme sur la Physiologie* (Faculté de Médecine de Paris, 24 janvier 1867). *Sıhhat Gazetesi*'nin Türkiye kütüphanelerinde görülebilen son sayısı 11. yılının 33 numaralı ve 18 Cemaziyülevvel 1315/15 Ekim 1897 tarihli sayıdır. Dergiyeye hekim olmayan Mehmed Bey ve Süleymanpaşazade Hamdi Beyler farklı zamanlarda muharrirlik yapmışlardır, yarı-profesyonel bir tıp dergisi olarak kabul edilebilir. Gazetenin ruhsatı Mart-Nisan 1896 tarihinde iptal edilmiş ve Ütüciyan'ın Dahiliye Nezareti'ne başvurusu ile *hüsnühal ashabından* olduğu ve kefalete rabetildiği anlaşıldıktan sonra tekrar ruhsat almak için irade-i seniyye aldığı anlaşılmaktadır. BOA, BEO.874/65518 (24 Cemaziyelahir 1314/30 Kasım 1896). Gazetenin basımı için Saray'dan tahsisat alınıp-alınmadığına dair bir bilgi olmasa da alındığına dair bir kanıt yoktur.

41 Avanzade Mehmed Süleyman, “*Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* I: Devr-i Hürriyette Bir Ceride-i Tıbbiye Nasıl Olmalıdır?,” *Serbestî* 1, 34 (6 Kânunuevvel 1324 / 19 Aralık 1908): 1-2. ; “*Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* II:

Mavroyeni Paşa'nın dergiyi yayımladığı zaman diliminde ise başına türlü hadiselerin geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Mavroyeni Paşa padişah tarafından takip ettirilmekte ve hakkında jurnaller verilmekteydi.⁴² Paşa düzenli olarak takip ettirilmiş ve hakkında birçok soruşturma yürütülmüştür.⁴³ Paşa'nın evinde yapılan aramada, Paşa'nın 6 Teşrinievvel 1879 [sic] tarihinde yazmaya başladığı, padişahı konu alan 152 sayfalık Rumca bir hatırat ve birtakım şahsi evraklar bulunmuştur. Paşa bunun üzerine sorguya çekilmiş, yabancı basında tutuklandığına dair haberler görülmeye başlamıştır.⁴⁴ Bütün bu olaylardan sonra Paşa'nın eski itibarını kaybettiği anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid devrinin mutlak merkezizetçiliği sonucu Matbuat Dairesi gibi kurumların otoritesi kalmamış, kapanan dergilerin yeniden yayını yahut yeni dergi çıkarabilmek için başvuru sahiplerinin ya doğrudan veya diğer kişi ve kurumları araya sokarak Saray'a başvurduğu, başvuru için iyi hâl zabıtlarına, garanti senetlerine, başvuranın mensup olduğu cemaatlerden kefalet belgelerine gerek duyulduğu bir ortam oluşmuş, ancak nihai kararlar doğrudan padişahın iradesine bırakılmıştır. Dergi ve gazeteler, tahsisat verilmesi ve sansür usulü ile doğrudan denetlenilebilmiştir.⁴⁵

Devr-i Hürriyette Bir Ceride-i Tıbbiye Nasıl Olmalıdır?," *Serbestî* 1, 36 (8 Kânunuevvel 1324 / 21 Aralık 1908): 2.; "Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye III: Devr-i Hürriyette Bir Ceride-i Tıbbiye Nasıl Olmalıdır?," *Serbestî* 1, 37 (9 Kânunuevvel 1324 / 22 Aralık 1908): 3.; "Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye IV: Devr-i Hürriyette Bir Ceride-i Tıbbiye Nasıl Olmalıdır?," *Serbestî* 1, 43 (15 Kânunuevvel 1324 / 28 Aralık 1908): 2. CTA'nin II. Meşrutiyet öncesindeki tarihine (yukarıda değinilen yolsuzlukları da içeren) dair bir yazı tarafımdan yayıma hazırlanmaktadır.

42 BOA, Y.PRK.AZJ.23/70 (12 Recep 1310/30 Ocak 1893).

43 Örneğin, Mavroyeni Paşa'nın bazı Rumlarla gizlice yaptığı görüşmeler hakkında lazımgelen tahkikatın icra olunacağına dair bkz. BOA, Y.PRK.ŞH.4/39 (15 Zilkade 1310/31 Mayıs 1893).

44 Bu hadiseden sonra İstanbul Rum Patriği VIII. Neofitos (Νεόφυτος) ve iki şahit huzurunda Mavroyeni Paşa'ya sadakat yemini ettirilmiştir: "Hazret-i padişaha sadakat ve ubudiyet ve şükran-i nimete mugayir usulde harekât ve neşriyatıma tasaddi [teşebbüs] edersem ayin-i hristiyani vehile aforoz ve lanete müstehak ve dıçar olacağıma [...]" (Yemin tarihi: 12 Rebiülahir 1310 / 22 Teşrinievvel 1308 / 3 Kasım 1892. Rumca yemin belgesinde 22 Οκτώβριος 1892, 22 Teşrinievvel 1308'e karşılık olarak yazılmıştır) BOA, Y.PRK.BŞK.28/33 (25 Rebiülahir 1310/16 Kasım 1892) [Belge grubu]. Paşa birçok vesile ile ajan olarak suçlanmıştır. Örneğin 1891 ve 1892 yıllarında iki baskı yapan *La Police secrète en Turquie* başlıklı Osmanlı Devleti'nde gizli polis teşkilatının nasıl kurulduğunu anlatan 51 sayfalık kitapçığın paşa tarafından yazıldığı iddia edilmiştir. Taner Timur, "Mavroyeni Paşa Anlatıyor: Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?" *Tarih ve Toplum* 1, 6 (Haziran 1984): 414-419.

45 Orhan Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi" Deyimi Üzerine," *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, 27-29 Mayıs 1992, *Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994), 35-46. Aynı usül II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki devrinde de sürdürülmeye çalışılmıştır: "İttihat ve Terakki'nin en çok ehemmiyet verdiği şeylerden biri matbuat olduğu için memlekette kendisine bir matbuat yapmaya daima gayret etmiş, fakat hep aynı sebeplerden dolayı bu arzusunda tamamen muvaffak olamamıştır. İstanbul'da muhtelif zamanlarda doğrudan doğruya İttihat ve Terakki tahsisatı ile gazeteler neşrine teşebbüs etmiş, fakat bunların hiçbirisi yaşayamamıştır. Vilayetlerde de İttihat ve Terakki gazeteler neşretmiştir. [...] II. Meşrutiyetten sonra bile o zamanki matbuatta Abdülhamid zamanından kalma bir tahsisat alma adeti vardı. Bir gazete tahsisatı nereden alabilirse almayı mübah sayan bir fikir madrabazı derecesine inebilir ve eski zaman matbuatçılarının bir kısmı da hatta bunu mübah sayarlardı." Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi? Cilt: 1, 2*, bs. yay. haz. Zeki Arıkan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 99-101.

1894 yılında Sadaret ile Başkitabet arasında tahsisat/ödenek alan gazetelerin listesini içeren ve gazetelerin verdikleri hizmetin değerlendirmesini (Devlet-i Aliyye aleyhinde neşriyatta bulunup-bulunmadıklarını) Yıldız'a bırakan yazışma, *CES*'nin listede bulunan tek bilimsel yayın olması ve ödeneğinin büyüklüğü bakımından ayrıcalıklı konumunu ortaya koymaktadır.⁴⁶ Özetle, derginin yayın hayatı ve bilimselliği Mavroyeni Paşa'nın özel hayatının ve devrin sansasyonel havasının gölgesinde kalmış gibi görünmektedir.

Sonuç ve düşünceler

Koleksiyonlardaki tıp ve sağlık alanındaki dergilerin saptanmasının önemi ve bu çalışmanın aralıksız sürdürülmesine, dergi koleksiyonların tamamlanmasının ardından dizinlerinin hazırlanması, dijital ortamlarda erişime açılması ve daha sonra Arap harfli olanların diliçi çevirilerinin yapılması gereğine her fırsatta işaret etmek gerekir. Sürdürülen ve planlanan çalışmaların duyurulması zaman kaybını önleyebilecektir. Çalışmaların bir eşgüdüm içinde sürdürülmesi, hem paylaşılması hem dallara ayrılması, veri tabanları oluşturulması yararlı olacaktır. Ayrıca dergilerin yayımlanmış dizinlerinin doğruluğu irdelenmelidir.⁴⁷

Dergi dizinlerinde uygulanan yöntem ve format ile değişik zaman ve yerlerde yayımlanan dizinlerin birleştirilebilmesi için gözetilmesi gereken noktalar, belirtilmesi gereken hususlar olarak göze çarpmaktadır. Örneğin birçok tıbbi dergide tefrika yazılar ve tıbbi şunlar/ haberler göze çarpmaktadır. Özellikle tefrika yazılarda ve diğer birçok yazıda başlıklar içerikleri bazen tam anlamıyla yansıtmamaktadır, özetli bibliyografya hazırlamak bu noktada daha faydalı olacaktır. Atama haberlerinin açıkça dizinlerde yer alması, tıbbi haberlerin özetlenebiliyorsa özetlenmesi, araştırmalarında araştırmacılara kolaylık sağlayacak bir diğer husustur.

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman / Ceride-i Emâkinü's-Sıhha dergisinin üzerinde çalışılmış olan 73 sayısına uzun bir süre sonra, bu çalışma ile 26 sayı eklenebilmiştir. Yine de koleksiyonun yaklaşık olarak dörtte biri eksiktir. Şimdilik dergi koleksiyonundaki eksiklikler giderilemeyecek gibi görünse de ileride eksik sayılarının bulunması ve içeriğinin daha ayrıntılı değerlendirilmesi muhakkak daha sağlıklı saptamaların yapılmasına imkan verecektir.

Mevcut ahlaki ve toplumsal düzeni baltalayacağı varsayılan tıbbi olguların, salgın hastalıklardan ölümlerin, alınan önlemlerin yetersizliğinin iktidar sahipleri tarafından çeşitli şekillerde ve ülkelerde sansürlendiği bugün bile –bilinen– bir gerçekse de *CES*'nin mikrotarihi tarih araştırmacılarını, bir kez daha tıbbi kaynakları daha dikkatli bir okumaya tabi tutmaya davet etmektedir.

46 Orhan Koloğlu, “‘‘Abdülhamid Basın Rejimi’’ Deyimi Üzerine,’’ 41 ; BOA, Y.A.RES.71/29 (2 Safer 1312/5 Ağustos 1894).

47 Örnek olarak, bkz. Cem Hakan Başaran, “Bir Bibliyografyanın Hatalar Dizini yahut Helâk Edilen *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*,” *Müteferrika* 56 (Kış 2019/2): 223-236.

Dr. Pardo'nun sözleriyle “devam-ı intişarı mahzâ [yalnızca] velinimet biminnet efendimiz hazretlerinin kerem ve inayetleri sayesinde” on yıl aralıklarla yayımlanabilen *CES*, yine padişahın “himayesinde” kapanmış görünüyor. Nihayet, her dergi için sorulması gereken bir soru: “adıgeçen derginin ne amaçla yayımlandığı?” olmalıdır.

Ek 1 / Appendix 1

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman /

*Ceride-i Emâkinü 's-Sıhha Dizini*⁴⁸

Sayı 50, 53-59, 111-119, 121-125, 128-131, Yıl 1890-1897

Bibliothèque Interuniversitaire de Santé (BIU Santé), Paris

Başlık	Sayfa
4ème Année N°50 (1/13 mai 1890)	
Généralités sur les maladies infectieuses. Conférence faite par S. E. Mavrogéni Pacha à l'École impériale de Médecine Vme (Suite) (à suivre)	[s.1-3]
Constitution médicale. Par M. le Dr Pardo (Suite) (à suivre) ⁴⁹	[s.3-4]
<i>Revue de la Presse</i> : Traitement de la dysenterie par les lavements de bichlorure de mercure (Suite et fin) [Par le docteur G. Lemoine, Répétiteur à l'École du service de santé militaire]	[s.4-5]
<i>Clinique médicale</i> : La caféine et son emploi thérapeutique (Suite et fin) [Hôpital Bichat. M. le docteur Henri Huchard]	[s.5-6]
<i>Faits divers</i>	[7]
Statistique des maladies des yeux, traitées par le lieutenant colonel oculiste Behtchet Bey à la clinique ophtalmologique de l'École civile de Médecine, situé à Suleymanîé, depuis le 1er septembre jusqu'à la fin du mois de février 1889	[7]
Mouvement des hôpitaux militaires de Constantinople. Mois de mars 1890 / Causes de mortalité	[8]
4. Sene N°50 (1 Mayıs 1306)	
Emraz-ı müntine hakkında mütalaat-ı umumiye -Beşinci konferansın mabadi- (<i>Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de emraz-ı müntineye dair tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir</i>)	[s.1-3]
Cibillet-i tıbbiye (Dr. Pardo cenablarının bu ünvanla yazmakta olduğu makale-i nafianın mabadi) [Ek / Appendix 2]	[s.3-4]
<i>Muktebesat</i> : Klor sani-i zibak tenkiyeleri vasıtasile dusantarya tedavisi (<i>mabad ve hitam</i>) [Paris Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyesi müzakerecilerinden Dr. Lemoine'in eseridir]	[s.4-5]
Kahvein ve istimalât-ı tıbbiyesi (<i>mabad ve hitam</i>) [Dr. Henri Huchard]	[s.5-7]

48 Dergide yayımlanan yazıların büyük bir çoğunluğu *GMO* ve *RMPH*'de yayımlandığından, bir kısmının ilgili dergilerdeki küneleri dipnotlarla verilmiş ve dergilerin kondisyonu gözetilerek tıbbi haberler Türkçe veya Fransızca olarak dizine ilâve edilmiştir.

49 Dr. Pardo'nun 'Constitution médicale' başlıklı derginin 1. yılının 18. sayısında (1/13 Avril 1888) başlayan yazı dizisi daha sonra *RMPH*'de de yayımlanmıştır. Bkz. "Constitution médicale de Constantinople," *RMPH* 2, 1 (31 janvier 1889): 7-12; *RMPH* 2, 3 (31 mars 1889): 48-49.

Mütenevvia 1-Muvakkaten Umur-ı Sıhhiye-i İnsaniye Teftiş Komisyonu azalığına tayin buyurulan tabib Miralay izzetlü Lambiki'nin mezkûr komisyona daimî azalığa atandığına dâir.. 2- Kolağası Dr. İsmail Besim [Ardakut] Efendinin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den muallimin-i kiram ile Sıhhiye Dairesi İkinci Şubesi müdir-i dirayetsemiri izzetlü Halim Bey tarafından teşkil olunan komisyon muvacehesinde kemal-i adl u hakkaniyetle icrâ edilen müsabakat imtihanında diğer iki refikine tefevvuk ettiği münasebetile mekteb-i mezkûr ilm-i teşrih muallim muavinliğine ahz ve kabul olunduğu.. (haberinin devamında Dr. İsmail Besim Efendinin kısa hâl tercümesi ve ahlakına değinilmiştir).. 3-Amsterdam etibba-yı sıhhiyesinden Dr. Roumi'ye ikinci rütbeden nişan-ı zişan-ı mecidi, Hamburg Rasadhane-i Bahrisi müdiri/directeur de l'Observatoire naval allemand (Hambourg) Dr. [Georg von (1826-1909)] Neumayer'e ikinci rütbeden nişan-ı zişan-ı mecidi, Paris'te Dr. Henri Chatelet'ye üçüncü rütbeden mecidi, Beyrutlu Dr. Buch'e dördüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmani, Sakızlı'da Dr. Horstein'e dördüncü rütbeden nişan-ı Osmani, İstabl-ı Âmire baytarlarından Sami Bey'e dördüncü rütbeden nişan-ı Osmani, Erzurum Hastahane-i Askerisi tabib-i evveli Mahmud Hayrullah Efendiye dördüncü rütbeden nişan-ı mecidi, [Kerkük Hastanesinden Dr. Mehmed Efendiye dördüncü rütbeden mecidi] ⁵⁰ , Limasol'da Dr. Carageorgiadis Efendiye dördüncü rütbeden mecidi, Beyrut Sivrihisar ve Erzurum Belediye tabibleri: Dr. Rifat Hüsnü, Dr. Mahmud Celaleddin ve Kevork Efendilere rütbe-i sâlise ⁵¹ , Beşinci Ordu-yu Hümayun Levazım Dairesi baytarlarından Reşid Efendiye rütbe-i rabia, Girid Fırka-i Askeriyesi Sertabibi Kaymakam Mehmed Bey'e Miralaylık nişan ve rütbeleri ihsan ve tevcih buyurulmuştur.	[s.7-8]
1305 senesi Eylül'ü ibtidasından 1305 Şubat'ı gayesine değin Süleymaniye'de kâin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane seririyat-ı aynıyesinde kehhâl Kaymakam İzzetlü Behçet Bey Efendi tarafından tedavi kılman hastegâni ber-kıt'a istatistik cedveldir.	[s.8]
1306 senesi Mart'ında Dersaadet askeri hastahanelerine duhul ve huruc eden hastegân ile vefat eyleyenlerin mikdarını mübeyyin cedveldir.	[s.8]

4ème Année N°53 (1/13 août 1890)	
Ire Conférence sur la méningite cérébro-spinale épidémique, Introduction (<i>suite</i>) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.1-2]
Constitution médicale (<i>suite</i>) Par M. le Dr Pardo	[s.2-4]
Le choléra [l'Administration Sanitaire]	[s.4]
<i>Revue de la Presse</i> : Médecine militaire: Remarques sur le matériel antiseptique des ambulances et des hôpitaux de campagne (<i>suite et fin</i>) [Dr. Chaput-Chirurgien des Hôpitaux de Paris]	[s.4-5]

50 Osmanlıca kısımda köşeli parantezde verdiğimiz haber yer almamaktadır.

51 Fransızca kısımda Dr. Rifat Hüsnü ve Dr. Mahmud Celaleddin Beyler Sivrihisar Belediye tabipleri ve Kevork Efendi Erzurum Belediye Tabibi olarak yer almaktadır.

<p><i>Faits divers</i> 1-Le général de brigade Dr Mehemmed Zeki pacha, médecin en chef de la Grande Maîtrise d'Artillerie [Tophane-i Amire sertabibi], a été décoré de la 2me classe de l'Osmanié: M. le Dr L. Labbé, chirurgien des hôpitaux de Paris, membre de l'Académie de Medecine, a été décoré de la 2me classe de Medjidié: Le Dr Mehmed bey, medecin de l'Hôpital de la Marine, a été décoré de la 4me classe de l'Osmanié: M. le Dr François Pandiras [Italyan] a été décoré de la 4me classe de l'Osmanié: M. le Dr Tahsin bey, medecin attaché à l'Hôpital de la Marine, a été décoré de la 4me classe du Medjidié; Le major Haider [Haydar] bey, vétérinaire inspecteur de Tchataldja [Çatalca], a été décoré de la 4me classe de l'Osmanié: M. le Dr Mehmed Yahya effendi, médecin municipal de Tchouroum [Çorum], a été décoré de la 5me classe du Medjidié: Hassan Tahsin effendi, chirurgien attache an 6me corps d'armée, a été décoré de la 5me classe du Medjidié: Le major Dr Kamil effendi, medecin au service de la division de Crète [Girit, 153. Alay 1. Tabur], a été promu au grade de lieutenant-colonel: Le major Halid bey, pharmacien en chef de l'Hôpital de Haidar Pacha, a été promu au grade de lieutenant-colonel; MM. les Drs Assim, Stavri et Christe effendis, médecins municipals de Biga, de Sparta el Sinope, ont été promus au grade de Salisse: MM. les Drs Yahya, Mehmed Tevfik et Youssouf Zia effendis, médecins municipals de Eskidje [Eskice], Iné-Gaeul [Inegöl] et Alvadjek [Ayvacık], ont été promus au grade de Salisse: Suleiman effendi, pharmacien de l'Hôpital civil de le Mecque, a été promu au grade de Rabia: Le capitaine Dr Saffet effendi, medecin attache à la 3me bataillon du 96me regiment, a été promo au grade de Kol-Agassi; Kol-Agassi Dr Mois effendi, médecin attache au 1re régiment d'artillerie du 1re corps d'armée, a été promo au grade de Sag Kol-Agassi; Le lieutenant-colonel Dr Haireddin bey, professeur agrégé de clinique chirurgical de l'Ecole Imperiale de Médecine, a été décoré de la 4me classe de l'Osmanié. 2- Nous apprenons avec plaisir que S. E. Vassif bey, muméyiz de la 1re section au conseil sanitaire da Seraskerat [Makam-ı Vâlâ-yı Seraskeri Sihhiye Dairesi 1. Şubesi Mümeyyizi], vient d'être décoré de la 3me classe du Medjidié. 3-Le Dr Feizoullah bey, professeur de pathologie interne [emraz-ı dahiliye] à l'Ecole Imperiale de Medecine, vient d'être élevé au grade de Général de Brigade. 4-Le Dr L. [Léon] Labbé, un des illustrations chirurgicales [illustres chirurgiens] de Paris, est venu dernièrement passer trois jours à Constantinople, pour une opération fort importante qui a pleinement réussi. - Nous croyons savoir que le Dr Labbé se propose de revenir dans notre ville d'ici à un mois. 5-Nous avons appris avec regret la mort du Matcovitch [Matkoviç] pacha, ancien directeur de l'Hôpital militaire de Salonique et membre de la Section d'Inspection sanitaire au Ministère de la Guerre [Bâb-ı Seraskeri Umûr-ı Sihhiye-i İnsaniye Teftiş Komisyonu azası]. Le défunt, décédé subitement à San-Stefano [Ayastefanos / Yeşilköy] à l'âge de 55 ans, était un ile nos médecins militaires les plus distingués. 6-On se propose d'introduire à l'Hôpital Hasséki de notre ville de sérieuses réformes, entre autres la création de 80 nouveaux lits et la construction de quelques baraquements dans le jardin. Nous en felicitons bien sincèrement le Dr Faik bey, directeur de l'hôpital, qui ne cesse de s'occuper avec zèle et dévouement de l'établissement qui lui est confié. 7-S. M. le Sultan vient de donner une preuve nouvelle de la sagesse des Ses vues et de Sa haute compétence dans les questions intéressant la vie et le bien-être des populations. Sur l'initiative personnelle de Sa Majeste, il vient d'être créé deux commissions médicales de dix membres chacune, placées sous la présidence de LL. EE. les Drs Leftéraki et Macridi Pacha. Les médecins qui en font partie sont tous militaires et ont été choisis, en partie, parmi les médecins et chirurgiens les plus éprouvés pour leurs connaissances et leurs capacités et en partie parmi ceux récemment sortis des écoles. Un fonctionnaire de la Sublime Porte est adjoit à chacune de ces deux commissions, dont le but, essentiellement scientifique, sera de parcourir toutes les provinces de l'Empire ottoman, afin d'en etudier soigneusement l'état hygiénique, de rechercher et de déterminer les mesures utiles pour en améliorer la situation. Le mandat des commissions comporte également la découverte des causes qui amènent la dépopulation des villes et des campagnes. Jamais il n'avait été institue une commission scientifique d'une telle importance, dont l'oeuvre est destinée à rendre d'immenses services aux populations de l'Empire. S. M. le Sultan a exprimé le désir d'être renseigne directement sur la marche des travaux de ces commissions et les besoins des moindres localités parcourues. Deux chimistes figureront parmi les vingt membres. Ils seront chargés d'examiner les denrées servant à l'alimentation des populations.</p>	[s.5-6]
<p><i>Télégrammes</i> (Nouvelles sur la santé des pelerins)</p>	[s.6-7]
<p>Hedjaz. Bulletin du choléra n°4</p>	[s.7]

Ville de Constantinople. Décès enregistrés à l'administration sanitaire pendant le mois de juin 1890	[s.7]
Mouvement des hôpitaux militaires de Constantinople. Mois de mai 1890 / Causes de mortalité	[s.8]
4. Sene N°53 (1 Ağustos 1306)	
Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında. (Birinci konferansdan mabad ve hitam) (Sertabib-i hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir)	[s.1-2]
Cibillet-i tıbbiye (Dr. Pardo cenablarının makale-i nafiasından mabad)	[s.2-5]
Muktebesat: Tıbb-ı askeri: Ambulanslar ile köy hastahanelerinde istimal olunacak muzadd-ı tefessüh mevad üzerine mütalaat. (mabad ve hitam) [Paris Hastaneleri cerrahininden Dr. Mösyö Chaput'nün eseridir.]	[s.5-7]
Mütenevvia: Daire-i Umur-i Sihhiye'den (Hıtta-i Hicaziye'de kolera)	[s.7]
Hicaz vilayetinden gelen telgrafnamede kolera zuhuru (Alınacak tedbirler ve kurulan komisyon ve üyeleri)	[s.7]
Mütenevvia: [Şuun] ⁵²	[s.7-8]
İstatistik:1306 senesi Mayıs ayında Dersaadet'de vukubulan vefiyatı mübeyyin cedveldir.	[s.8]
İstatistik:1306 senesi Mayıs ayında Dersaadet askeri hastahanelerine duhul ve huruc eden hastegân ile vefat eyleyenlerin mikdarını mübeyyin cedveldir. / Esbâb-ı vefiyat	[s.8]

4ème Année N°54 (1/13 septembre 1890)	
Ilme conférence. Méningite cérébro-spinale. Étiologie [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.1-3]
Fuilleton: La rage, M. Pasteur et ses adversaires [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.2-4]
Constitution médicale. Par M. le Dr. Pardo (Suite)	[s.3-5]
Revue de la Presse: De l'état actuel de la bactériologie. Dixième congrès international des sciences médicales. Ouvert à Berlin le 4 août 1890 [M. Koch]	[s.5-7]
Faits divers	[s.7]
Bulletin du choléra en Espagne. Du 17 au 31 août 1890. N°3	[s.7]
Bulletin du choléra à Diarbékir. Du 17 juin au 31 août 1890. N°1	[s.8]
Télégrammes	[s.8]
Hedjaz. Bulletin du choléra N°10, N°11, N°12	[s.8]
Bulletin des épizooties 23/4 septembre N°4	[s.8]
4. Sene N°54 (1 Eylül 1306)	
Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında: İkinci konferans, mebhastü'l-esbab (Sertabib-i hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir)	[s.1-3]
Tefrika: Daülkelb, Mösyö Pastör ve muhalifleri [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.2-8]
Dersaadet'in 1887 sene-i miladiyesindeki cibillet-i tıbbiyesi (Dr. Pardo cenablarının makale-i nafiasından mabad)	[s.3-4]
Muktebesat: Bakteriyojinin hâl-i hazırı. 4 Ağustos 1890'da Berlin'de inikad eden 10. Beynelmîle Ulüm-u Tıbbiye Kongresi Muallim-i meşhur mösyö Koch tarafından irad olunan makale-i nafiadr	[s.5-7]

52 Fransızcaları yukarıda verilmiştir.

<i>Münevvia</i> [1-Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırı saadetlü Saib Paşa Hazretlerine tebdilen birinci rütbeden nişan-ı zişan-ı mecidi, İtalya Devlet-i Fehamesi meşahir-i itibasından ve meclis-i ayarı azasından Dr. Semmola'ya birinci rütbeden mecidi, Muhacirin Hastahanesi tababetinde bulunan yüzbaşı Şükrü Bey'e dördüncü rütbeden mecidi, Bahr-i Siyah Boğazı Rumeli ciheti tahlisiye tabibi Eşref Bey'e üçüncü [rütbeden] Osmani, Dersaadet Liman Dairesi Tabibi kolağası Şükrü Efendiye dördüncü rütbeden Osmani, Donanma-yı Hümayun Sıhhiye Müfettişi Mirliva İsak Paşa'ya tebdilen ikinci ve Bahriye Tabur-ı Hümayun Tabibi Süleyman Bey'e üçüncü rütbeden mecidi, Bahr-i siyah topçu alayının üçüncü taburu cerrahı Ahmed Efendiye beşinci rütbeden mecidi, İşkodra Fırka-i Askeriyesi sertabibi Kaymakam Mehmed Said Bey'e dördüncü rütbeden mecidi, Hicaz Fırka-i Askeriyesine mensub Cidde Hastahanesi tabib-i evveli Harun Bey'e dördüncü rütbeden Osmani, Yedinci Ordu-yu Hümayuna mensub 56. Alayın 2. Taburu tabibi solkolağası Dimitri Efendiye beşinci rütbeden mecidi, Altıncı Ordu-yu Hümayuna mensub 41. Alayın 1. ve 2. ve 43. Alayın 2. ve 3. Taburları tabibleri solkolağası Mustafa, Oksen [Euxéne], Serkis ve İlyas ve zikr olunan 43. Alayın 3. Taburu cerrahı Kâmil Efendilere beşinci rütbeden mecidi, Beşinci Ordu-yu Hümayuna mensub 33. Alayın 1. Taburu cerrahı İzmimli Hacı Mustafa Efendiye beşinci rütbeden mecidi nişan-ı zişanları ihşan ve inayet buyurulmuştur. 2-Medine-i Münevvere Gureba Hastahanesi tabibi Hasan Fehmi Bey'e rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den neşet ederek Bandırma Belediye Eczacılığında bulunan Konstantin Efendiye rütbe-i rabia, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den neşetle Gümüşhane Belediye Tababetine tayin olunan Mustafa ve Siverek Kazası Belediye tabibi Artin Kırkor ve Mekri Kazası Belediye tabibi Stefan Markopulo Efendilere rütbe-i saniye, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den neşet ederek Kayseri Gureba Hastahanesi Tababetinde bulunan Mehmed Muhtar Bey'e rütbe-i sâlise, Muhacirin Hastahanesi [Güllhane] fahri sertabibi Georges Efendiye rütbe-i saniye sınıf-ı mütemâyizi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den neşetle Topkapı Nöbet Mahalli Tababetine tayin olunan Kemaleddin Ali Efendiye rütbe-i sâlise tevcih buyurulmuştur.]	[s.7]
<i>Kolera vukuatı:</i> Diyarbakır Vilayeti'nde Haziran ibtidasından Ağustos sonuna değin vukubulan kolera vukuatını irâe eder cetvel numero:1	[s.7]
<i>Kolera vukuatı:</i> İspanya'da Ağustos efrencinin ibtidasından nihayetine kadar vukubulan kolera vukuatını irâe eder cetvel numero:3	[s.8]
<i>Kolera vukuatı:</i> Telgraflar	[s.8]
<i>Kolera vukuatı:</i> Hicaz kolera cetveli numero 10, 11 ve 12	

4ème Année N°55 (1/13 octobre 1890)	
Ilme conférence. Méningite cérébro-spinale. Étiologie (Suite) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.1-4]
<i>Feuilleton.</i> La rage. M. Pasteur et ses adversaires (Suite) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.2-6]
Constitution médicale. Par M. le Dr Pardo (Suite)	[s.4-5]
<i>Revue de la Presse.</i> Dixième congrès international des sciences médicales. Séances générales sur l'état actuel de la chirurgie antiseptique [M. [Joseph] Lister]	[s.5-7]
Ville de Constantinople. Décès enregistrés à l'administration sanitaire pendant le mois d'août 1890	[s.7]
Mouvement des hôpitaux militaires de Constantinople. Mois d'août 1890 / Causes de mortalité	[s.8]
4. Sene N°55 (1 Teşrinievvel 1306)	
Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında: İkinci konferans, mebhasü'l-esbâb (mabad) (<i>Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir</i>)	[s.1-4]
<i>Tefrika:</i> Daülkelb, Mösyö Pastör ve muhalifleri [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.2-7]
<i>Muktebesat:</i> Def-i tefessüh-i cerrahinin hâl-i hazırı. 4 Ağustos 1890'da Berlin'de inikad eden 10. Beynelmillel Ulûm-i Tıbbiye Kongresi Muallim-i meşhur Londra Müsyö [Joseph] Lister tarafından irad olunan ve def-i tefessüh-i cerrahinin ibtidâi keşfinden bu ana değin vukubulan terakkiyatını mücmelen beyan eden makedir.	[s.4-8]
1306 senesi Ağustos ayında Dersaadet'de vukubulan vefiyatı mübeyyin cetveldir	[s.8]

1306 senesi Ağustos ⁵³ ayında Dersaadet askeri hastahanelerine duhul ve huruc eden hastegân ile vefat eyleyenlerin mikdarını mübeyyin cedveldir. / Esbâb-ı vefiyat	[s.8]

4ème Année N°56 (1/13 novembre 1890)⁵⁴	
Ilme conférence. Méningite cérébro-spinale. Étiologie (Suite) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.1-4]
Feuilleton. La rage. M. Pasteur et ses adversaires (Suite) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.2-3]
Constitution médicale. Par M. le Dr Pardo (Suite)	[s.5]
Revue de la Presse. Emploi de la cocaïne dans les extractions dentaires [Dr. Henri Rodier]	[s.5-6]
Faits divers	[s.6]
Ville de Constantinople. Décès enregistrés à l'administration sanitaire pendant le mois d'août 1890	[s.6]
Hedjaz. Bulletin du choléra du 28 juillet au 14 septembre 1890	[s.7]
Vilayet d'Alep. Bulletin hebdomadaire du choléra n°6	[s.7]
Mouvement des hôpitaux militaires de Constantinople. Mois de septembre 1890 / Causes de mortalité	[s.8]
4. Sene N°56 (1 Teşrinisani 1306)⁵⁵	
Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında: İkinci konferans, mebhasü'l-esbâb (mabad) (Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir)	[s.1-5]
Tefrika: Daülkelb, Mösyö Pastör ve muhalifleri [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.?-6]
Dersaadet'in 1887 sene-i miladiyesindeki cibillet-i tıbbiyesi (Dr. Pardo cenablarının makale-i nafiasından mabad)	[s.5-7]
Mütenevvia 1-Muallim-i şehir Mösyö Pastör'ün daülkelbe karşı tesis etmiş olduğu usûl-i telkihi tahsil etmek ve emraz-ı müntine ve gayr-ı müntine taharriyat ve tettebbuat-ı mikrobiyenin kâffesine kesb-i vukûf etmek üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane teşrih-i marazî ve emraz-ı umumiye muallim ve muavinlerinin iki sene müddetle Paris'e izamları hakkında irade..., 2-Bu sene Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den ba-şahadetname huruç eden Yusuf bin İskender ve Talib bin Mehmed ve Ahmed bin Emin Efendiler ikmâl-i tahsil zımında ba-irade Paris'e izam olunacaklardır., 3-Haydarpaşa Hastahanesi etibbasından Yanko Bey ile Hasan, Hüseyin Rifat, Şakir [İbrahim] ve Andon Efendiler serian [kolera salgını nedeniyle] Halep'e gitmek üzere emir almışlardır., 4-Haydarpaşa Hastahanesi etibbasından Binbaşî Tevfik bey ile sair ikmâl-i ameliat edenlerden birkaç efendi Dördüncü Ordu-yu Hümayuna [Erzurum] nasb u tayin buyurularak yakında mahall-i memuriyetlerine azimet edeceklerdir., 5-Paris Sıhhiye Reisi General [Georges Octave] Dujardin-Beaumetz, 2. ve 3. Kolordu tabibi Miralay Mösyö Renard'a üçüncü rütbelerden Mecidi, Haseki Nisa Hastahanesi etibbasından Kaymakam Dikran [Acemyan] ve refetlü Kemaleddin Beylere dördüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmani, Mezkûr hastahane eczacı-ı evveli Hamdi Bey'e dördüncü ve eczacı-ı sani ve Raşid ve eczacı-ı salis Kemal Efendilere beşinci rütbeden Mecidi, Paris meşahir-i etibbasından Dr. Mösyö Labbé'ye ikinci rütbeden mecidi, Budapeşte meşahir-i etibbasından Dr. Mösyö Schwartz'a ikinci rütbeden mecidi, Muhacirin Hastahanesi [Gülhane] eczacı-ı evveli Stavri Efendiye dördüncü rütbeden mecidi, Haseki Nisa Hastahanesi tabib-i sanisi Rafet ve tabib-i salisi Nureddin Beylere rütbe-i saniye sınıf-ı mütemâyizi, ve etibbadan izzettü Derviş Efendi uhdesinde rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi tevcihile dördüncü rütbeden Osmani, Haseki Nisa Hastahanesi tabib-i evveli Faik Beyefendiye imtiyaz nişan-ı fûruğ efşânının bir kıt'a gümüş madalyası ihсан buyurulmuştur.	[s.7]
Kolera vukuatı: Halep Vilayeti'nde koleradan alafranga 27 Teşrinievvel tarihine değin vukubulan umûm musab ve vefiyatın miktarını mübeyyin cedveldir	[s.7]
Kolera vukuatı: Hicaz Vilayeti'nde koleranın tarihi zuhuru olan 16 Temmuzdan 2 Eylül sene 1306 tarihine değin vukubulan umûm vefiyatın miktarını mübeyyin cedveldir	[s.8]
Sâl-i hâl-i Eylül zarfında Dersaadet'de vukubulan umûm vefiyatın miktarını mübeyyin cedveldir	[s.8]

53 Mayıs ayı olarak yanlış basılmıştır

54 Sayı numarası Osmanlıca ve Fransızca kısımda 56 yerine 55 olarak yanlış basılmıştır.

55 Koleksiyonda bu sayının Osmanlıca kısmı üçüncü sayfadan başlamaktadır, ilk iki sayfa eksiktir.

Dersaadet askeri hastahanelerine sâl-i hâl-i Eylûl zarfında duhul ve huruc eden hastegân ile vefat eyleyenlerin miktarını mübeyyin cetveldir. / Esbâb-ı vefiyat	[s.8]

4ème Année N°57 (1/13 décembre 1890)⁵⁶	
Vme conférence. Méningite cérébro-spinale épidémique. Anatomie pathologique [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.1-4]
<i>Feuilleton</i> . Théories microbiennes [Dr. Ernest Monin]	[s.2-3]
<i>Revue de la Presse</i> . Curabilité de la tuberculose. Les recherches nouvelles du Dr Koch (de Berlin) [Dr. Léon Lereboullet - <i>Gazette Hébdomadaire</i>]	[s.4-5]
La clinique de M. Von Bergmann (Cas de lupus, Comment on procède pour faire l'injection, Valeur de l'injection au point de vue diagnostique, Tuberculose des ganglions, Tuberculose osseuse, Cas de lupus, Tuberculose laryngée) [Dr. Antoine Rémond (de Metz) - <i>Semaine Médicale</i>]	[s.5-8]
<i>Faits divers</i> 1-M. le professeur R. Koch de Berlin a été décoré du grand cordon de l'Osmanié; M. le Dr Lambiki bey, médecin colonel et membre de la section sanitaire du Séraskérat, a été décoré de la 3me classe de l'Osmanié; M. le Dr Nicolaki bey, membre de la section sanitaire du Séraskérat, a été décoré de la 3me classe de l'Osmanié.; M. le Dr von Düring, professeur de dermatologie à l'École Impériale de Médecine, a été décoré de la 3me classe du Médjidié; M. le Dr Vaume, inspecteur sanitaire à Djedda, a été décoré de la 4me classe du Médjidié; Le lieutenant-colonel Dr Tevfik bey, attaché du 7me corps d'armée, a été décoré de la 4me classe du Médjidié; Le major Dr Mehmed Ali effendi a été décoré de la 4me classe de l'Osmanié; Le Dr Hairi effendi, médecin à bord de la corvette <i>Brousse</i> , et le Dr Aziz bey, de la frégate <i>Azizié</i> , ont été décorés de la 5me classe du Médjidié; Le Dr Bëssim Omer Effendi, professeur à l'École Impériale de Médecine, a été décoré de la 4me classe du Médjidié; Le Dr Mehmed Arif effendi a été décoré de la 4me classe du Médjidié; M. le Dr Stécoulis, président de la Société Impériale de Médecine, a été décoré de la 2me classe du Médjidié; M. le Dr Pardo, secrétaire général de la même Société, a été décoré de la 3me classe de l'Osmanié; M. le Dr Vuccino, membre de la même Société, a été décoré de la 3me classe de l'Osmanié; MM. les Drs Spadaro et Evtiboul, membres de la même Société, ont été décorés de la 4me classe du Médjidié; MM. les Drs Ritzo, [A.] Bavaki et Zavitziano, membres de la même Société, ont été décorés de la 5me classe du Médjidié. 2-Le lieutenant-colonel Ibrahim Chevki bey, professeur à l'École Impériale de Médecine, a été nommé inspecteur sanitaire de Péra. 3-Le colonel Dr Fano bey, médecin en chef de l'Hôpital Central d'Andrinople, a été admis à la retraite avec une pension mensuelle de 1500 piastres. 4-Le colonel Dr Salim bey a été nommé médecin en chef du Ministère de la Police.] ⁵⁷	[s.8]
4. Sene N°57 (1 Kânûnuevvel 1306)	
Zatû's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında: Beşinci konferans, teşrih-i marazi (<i>Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdukları konferansların tercümesidir</i>)	[s.1-4]
<i>Tefrika</i> : Mikrop nazariyeleri [Dr. Ernest Monin]	[s.2-6]
Verem illetinin teşfiyesi hususunda Dr. Koch'un usûl-i tedavi cediti [Dr. Léon Lereboullet - <i>Gazette Hébdomadaire</i>]	[s.4-6]
Mösyö von Bergmann'ın seririyatı (Karha-i âkileye mübtelâ hastegân, Şırınğanın usul-i icrası, Karha-i âkileye mübtelâ hastegân, Edran-ı ukdiye, Edran-ı azmiye, Edran-ı hançere) [Dr. Antoine Rémond (de Metz) - <i>Semaine Médicale</i>]	[s.6-8]

4ème Année N°58 (1/13 janvier 1891)	
Bulletin (Dr. Koch, traitement tuberculose) [Dr. Pardo]	[s.1-3]
VIIème Conférence. Méningite cérébro-spinale épidémique, Fièvre. [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.3-4]
La méthode de Koch [Dr. Simon Serpossian]	[s.4-6]

56 Sayı numarası Fransızca kapakta 57 yerine 56 olarak yanlış basılmıştır.

57 Osmanlıca kısımda tıbbi haberler yayımlanmamıştır.

<p><i>Revue de la Presse.</i> Mode d'emploi de la lymphé de Koch [Dr. A. Silbertz] Traitement de la dyspepsie et des troubles céphaliques nerveux par l'ichthyol [<i>Arc. de Médecine</i>] Tuberculose et influenza [<i>Revue de Thérapeutique</i>] Traitement de l'érysipèle de la face par l'aconitine [<i>Lyon Médical</i>] Action tonique de la caféine [<i>Tourn. des Sciences Méd.</i>] Du rôle des protéines d'origine bactérienne dans l'inflammation et la suppuration [<i>La Tribune Médicale</i>]</p>	[s.6-7]
<p><i>Formulaire.</i> Traitement de l'otalgie. [<i>Med. Brief. Ther. Gaz.</i>] Mixture anesthésique [<i>Deuts. Med. Zeitung Ther. Gaz.</i>]</p>	[s.7]
Société Impériale de Médecine, séances 28/9 et du 4/16.	[s.8]
La Société d'Hygiène de l'Enfance de Paris met au concours l'étude des questions suivantes....	[s.8]
<i>Faits divers.</i> Décorations et Promotions	[s.8]
4. Sene N°58 (1 Kânûnusani 1306)	
İcmal-i ahval-i sıhhiye (Dr. Koch ve Tüberküloz tedavisi) [Dr. Pardo]	[s.1-4]
Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında. Yedinci konferans, Humma. (<i>Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdukları konferansların tercümesidir</i>)	[s.4-5]
Koch'un usul-i tedavisi [Dr. Simon Serpossian]	[s.5-6]
<p><i>Muktebesat.</i> Lenfa tabir olunan deva-i Koch'un suret-i istimali [Dr. A. Silbertz] Usret-i hazım ile tagayyurat-ı asabiye-i re'sin iktiyol vasıtasile tedavisi [<i>Arc. de Médecine</i>] Dâ-i sill ve influenza [<i>Revue de Thérapeutique</i>] Humre-i vecihiyenin aconitin ile tedavisi [<i>Lyon Médical</i>] Kahveinin mukavvi tesiri [<i>Tourn. des Sciences Méd.</i>] Bakterilerden neşet eden proteinlerin iltihab ve takayyuhda icra etdikleri vazife [<i>La Tribune Médicale</i>]</p>	[s.6-8]
<p><i>Terakib-i devaiyye</i> Elem-i üzn tedavisi [<i>Med. Brief. Ther. Gaz.</i>] Mubtili'l-hiss-i mahlûl [<i>Deuts. Med. Zeitung Ther. Gaz.</i>]</p>	[s.8]
<p><i>Mütelevvia.</i> Nişan ve Tevcihat 1-Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî Sıhhiye Dairesi reis-i sanisi Ferik Hasib Paşa Hazretlerine birinci rütbeden nişan-ı zişan-ı mecidi: Meclis-i Ayan azasından Dr. Servişen Efendiye ikinci rütbeden nişan-ı âli-i Osmani: Bursa mekteb-i idadisi cerrahı Mehmed Tahir Efendiye dördüncü rütbeden Osmani: Saray-ı Hümayun kabilelerinden Madam Monnier'ye ikinci rütbeden şefkat nişanı: Altıncı dâire-i belediye etibbasından Celal Bey'e rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi: Beşinci Ordu-yu Hümayuna mensup etibbâ-yı mülkiyeden Mehmed Vehbi Efendiye rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi: Bâb-ı Zaptiye etibbasından Binbaşı Hikmet Bey uhdesine Kaymakamlık tevcih ve ihsan buyurulmuştur. 2-Selanik'de birkaç günden beri influenzanın icrâ-yı hükm etmekte olduğu mahalinden işar olunuyor. 3-Ankara Vilayeti'nin muhtelif kasaba ve köylerine gönderilen cerrahlar maarifetile şimdiye kadar on bini müteccaviz etfâl üzerine cederi-i bakari ameliatı [çiçek aşısı] icrâ olunmuştur. 4-Mâverâ-yı Bahr-ı Hazar'da [transcaspian province] yerli ahali beyninde icrâ-yı hükm etmekte olan çiçek hastalığının men'-i sirayet ve tevsii için Rusya Hükümeti tedabir-i vasia ittihazını emretmiştir.</p> <p>*****</p>	[s.8]
4ème Année N°59 (1/13 février 1891)	
Bulletin (Dr. Koch, traitement tuberculose) [Dr. Pardo]	[s.1-3]
VIIème Conférence. Méningite cérébro-spinale épidémique, Fièvre (suite) [S. E. Mavrogéni Pacha]	[s.3-5]
<p><i>Revue de la Presse.</i> Mesures à prendre contre la propagation de la diphtérie [<i>Revue médico-chirurgicale</i>] De la suggestion en thérapeutique [<i>Journal d'hygiène</i>]</p>	[s.5-6]

Société Impériale de Médecine. Séances 23 et 30 Janvier et du 6, 13 et 15 Février 1891 (n.s.)	[s.6-7]
Sur l'action du remède de Koch, contre la tuberculose des organes internes (La suite au prochain n°): Discours, tenu au sein de la Société de Médecine, le 7 Janvier 1891 par M. Virchow. ⁵⁸	[s.7-8]
<i>Faits divers.</i> Décorations et promotions 1-S. M. I. le Sultan s'est plu à conférer: La 3me classe de l'Osmanie et la médaille en argent de l'Imtiaz à M. von der Heyde, dentiste du Palais impérial. La 3me classe du Medjidié à MM. les Drs Landberg et Yanco bey de Salonique. La 4me classe de l'Osmanie à MM. les Drs Mehmed Mohsin bey et Hanicola: là 4me classe du Medjidié à MM. les Drs Hassan Tahsin effendi de Maltépé et Hadji Husni bey de l'Amirauté, ainsi qu'à MM les pharmaciens A. Lefaki et A. Merhamedjian: la 5me classe du même ordre à Veli effendi, chirurgien, attaché au 3me corps d'armée, Sout promu sani senf sani: MM. les Drs Vehbi effendi du 5me corps d'armée. Nouredin bey, Mehmed effendi, attachés à l'administration des contributions indirectes et à Ali Murtazi eff., de Mamouret-ul-Aziz. Sont promu Salissé: MM. les Drs Nouri Eumer effendi, Mehmed Moustapha effendi, Husni Ali effendi, Ibrahim Edhem effendi, et Dimitris Voudas. 2-Par décision du Conseil Sup[érieur] de Santé, en date du 10 février (n.s.), la visite médicale contre les provenances d'Espagne est supprimée. 3-La mortalité de la ville de Constantinople du 12 décembre au 12 janvier in (n.s.) 1891 a été de 1101 décès, dont 68 de variole. Les hommes entrent pour 576, tandis que les décès des femmes n'est que de 525. Il y a une diminution de 15% environ relativement à la période correspondante de l'année dernière. 4-La variole continue toujours à sévir avec intensité, tant sur la ville que dans le haut Bosphore. 5-Nous enregistrons avec plaisir l'inauguration des hôpitaux suivants: 1° Un grand hôpital militaire, dit Timour-Tach, à Andrinople, pouvant loger 1000 à 1500 malades. 2° Un hôpital militaire à Mételin et du nouveau pavillon de l'Hôpital Hasseki de notre ville. 6-Le laboratoire antirabique de notre ville sera agrandi; il aura des sections spéciales pour l'élevage des lapins. Le plan été soumis à S. M. I. le Sultan. 7-Sur le rapport d'une commission spéciale chargée d'inspecter l'hospice des aliénés de Scutari, la Préfecture de la ville a soumis au Ministère de l'Intérieur certaines améliorations à introduire dans cet établissement. 8-Un Irade Impérial, prescrit d'admettre dorénavant dans les écoles préparatoires militaires, 25 élèves qui étudieront spécialement la pharmacie et la chimie. Cette mesure est prise à cause du manque des pharmaciens militaires. Il y a deux ans, on a procédé de la même façon pour les écoles vétérinaires. 9-Les Drs Berlin et Picq, ont fait le 5 courant à l'hôpital general de Nantes, la transfusion de sang de chèvre à trois enfants tuberculeux. Quarante médecins français et étrangers assistaient à l'opération. 10-Une dépêche de Caïre, nous apprend l'arrivée dans cette ville du célèbre professeur R. Koch. 11-En vue d'empêcher l'extension de la peste bovine, le gouvernement impérial vient de décider l'envoi d'un vétérinaire militaire dans chacune des provinces où il n'y a pas de vétérinaire civil, pour combattre le mal et prendre les mesures prophylactiques nécessaires pour l'éliminer. Des inspections seront faites, en outre, par les officiers de la garnison de chaque province. Une somme de 6,000 livres turques a été introduite dans le budget de l'année courante pour subvenir aux dépenses qu'occasionnera l'envoi de ce vétérinaire. ⁵⁹	[s.8]
<i>Nécrologie</i> [Dr Debris / Dr Sacouf / Dr Panas / M. V. Sinapian (pharmacien): Nous apprenons avec regret la mort de MM. les Drs Debris, de Constantinople, Sacouf médecin sanitaire à Jaffa et Panas, médecin sanitaire à Samos. M. V. Sinapian, pharmacien distingué de notre ville, vient de succomber à l'âge de 82 ans environ.]	[s.8]
4. Sene N°59 (1 Şubat 1306)⁶⁰	
İcmal-i ahval-i sıhhiye (Dr. Koch ve Tüberküloz tedavisi) (hitam) [Dr. Pardo]	[s.1-3]

58 Extrait du No. 2 de la *Medicinische Revue für Balneologie, Hydro und Mechano-Therapie, Diätetik und Hygiene, nebst Beiblatt*: "Curorte-Zeitung." Red. von A. Källay in Karlsbad. II. Jahrgang, reproduit en traduction par le Dr S. S. Mavrogény.

59 Yandaki haber Fransızca kısımda neşredilmemiştir: "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyeh'in [CTŞ / Société impériale de Médecine] 35. sene-i devriye-i tesisi münesebetile Şubat-ı ruminin üçüncü Pazar günü akşamı cemiyet-i mezkure azasının kısm-ı kebiri Beyoğlu'nda Büyük Otel'de içtima ederek orada mükemmel bir ziyafet verilmiş ve hitâm-ı ziyafette sertabib-i hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretleriyle Dr. Zambako Paşa canibinden birer makale irad edilerek ediyeye-i hayriyye-i hazret-i cihanbani yâd ve tezkâr edilmiştir."

60 Derginin Osmanlıca kısmı oldukça hasarlıdır ve sayfa eksiklikleri vardır.

Zatü's-sehaya-yı dimaği-i şevki-i müstevli hakkında. Yedinci konferans, Humma (mabad) (<i>Sertabib hazret-i şehriyari Mavroyeni Paşa hazretlerinin Tophane-i Amire'ye mensub Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tertib ve takrir buyurdıkları konferansların tercümesidir</i>)	[s.3-6]
Emraz-ı üzniye ve hançereviye hakkında seririyat dersleri. Birinci ders: Ecsam-ı ecnebiyye-i hançere (İzzetli Civan [Giovanni] Ananyan Efendi tarafından takrir olunmuştur) (mabadı var)	[s.6-7]
<i>Muktebesat</i> : Difteryanın intişarına karşı ittihazı lâzımgelen tedabir [<i>Revue médico-chirurgicale</i>]	[s.7-8]
<i>Mütenevvia</i> . Nişan ve Tevcihat. ⁶¹	[s.8]

9ème Année N°111 (1/13 juin 1895)	
De l'hystérie. Communication faite à la séance de 3 Mai de la Soc. de Méd. de Constantinople. (à suivre) [Dr. M. Logothétis] ⁶²	[s.1-6]
Hygiène sociale: Sur la prophylaxie de l'alcoolisme [Dr. [Auguste] Motet]	[s.6-10]
Guérison de deux cas de cancer par la sérothérapie (<i>Union Médicale</i>)	[s.11-12]
Acide salicylique et salicylate de soude (suite et fin) [Paul Chéron]	[s.12-16]
9. Sene N°111 (1 Haziran 1311)	
İhtinak-i rahim. Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiyesi'nin 3 Mayıs içtimainda kıraat olunmuştur (mabadı var) [Dr. M. İraklis Logothétis]	[s.1-6]
Dâü'l-küül ve tedabir-i vâkiyesi (mabadı var) [Dr. [Auguste] Motet]	[s.7-12]
İki aded seretan vakasının tedavi-i bi'l-masl ianesiyle işfası (<i>Union Médicale</i>)	[s.13-14]
Hamız-ı safsaf ve safsafiyet-i sud (mabad) [Paul Chéron]	[s.14-16]
Mekteb-i Tıbbiye emraz-ı umumiye muallim-i sanisi Kaymakam izzetli Faik Bey'in çeviri eserlerinin tanıtımı: Emraz-ı umumiye [H. Hallepeau], Emraz-ı umumiye [Léon Moynac], Kar' ve isga [Dr. Coiffier], Haşeratü'l-emvat...	[s.16]

9ème Année N°112 (1/13 juillet 1895)	
De l'hystérie (Suite et fin) [Dr. M. Logothétis]	[s.1-10]
Hygiène sociale: Sur la prophylaxie de l'alcoolisme (Suite et fin) [Dr. [Auguste] Motet]	[s.10-13]
Médecine pratique: Consultations et ordonnances médicales, Entérite aiguë, Diabète par A. M.	[s.13-16]
9. Sene N°112 (1 Temmuz 1311) [BIU Santé]⁶³	
İhtinak-i rahim. Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiyesi'nin 3 Mayıs içtimainda kıraat olunmuştur (mabad) [Dr. M. Logothétis]	[s.1-?]
Dâü'l-küül ve tedabir-i vâkiyesi (mabad) [Dr. [Auguste] Motet]	[s.?-8]
Hamız-ı safsaf ve safsafiyet-i sud (mabad ve hitam) [Paul Chéron]	[s.8-12]
Reçeteler: Emraz-ı iğtidaiyye: Tebevül-i sükker, Emraz-ı cihaz-ı hazmiye: Zatü'l-mea-yı hadde	[s.12-16]

9ème Année N°113 (1/13 août 1895)	
Cancer du rectum: Extirpation de l'anus et du rectum par la méthode sacrée (Kraske-Bardenheuer); Établissement d'un anus sacré; Guérison (Communication faite à la séance de 10 Mai 1895 de la Soc. de Méd. de Constantinople) [Dr Djémil [Topuzlu]] ⁶⁴	[s.1-6]
Plaies pénétrantes de la poitrine (lu à la séance de la Société Impériale de Médecine du 10 Mai 1895) [Dr. Nazım Chéréfeddine] ⁶⁵	[s.6-8]
Thérapeutique chirurgicale cranio-cérébrale. Par le docteur Millot-Carpentier	[s.9-10]

61 Osmanlıca kısım oldukça hasarlı olduğundan şunların Fransızcaları verilmiştir.

62 *GMO* 40, 11 (31 juillet 1895): 161-165.

63 Koleksiyonda sayfa 3'den 6 ya atlamaktadır. Sayfa 4 ve 5 kayıptır.

64 *GMO* 40, 13 (31 août 1895): 196-200; *RMPH* 8, 8 (31 août 1895): 110-113.

65 *GMO* 40, 13 (31 août 1895): 201-203; *RMPH* 8, 8 (31 août 1895): 113-114.

Clinique médicale: Traitement de la période aiguë et de la période de tolérance des maladies du coeur (à suivre) [M. le prof. Potain (Hôpital de la Charité) - <i>Le Bulletin Médicale</i>] ⁶⁶	[s.11-16]
9. Sene N°113 (1 Ağustos 1895)	
İhtinak-i rahim. Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiyesi'nin 3 Mayıs içtimainda kıraat olunmuştur (mabad) [Dr. M. Logothétis]	[s.1-5]
Seretan-ı mea-yı müstakim: Şerc ve mea-yı müstakimin (Kraske-Bardenheuer)'in tarz-ı aczisile usûl-i ihracı ve bir şerc-i aczinin teşkili-şifa [Miralay Dr. Cemil [Topuzlu]]	[s.5-11]
Cüruh-u nafize-i sadr (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin 95 senesi 10 mayısında kıraat olunmuştur) [Dr. Nazım Şerefeddin]	[s.11-14]
Müdatat-ı cerrahî-i kühfi-i dimağî [Dr. Millot-Carpentier]	[s.14-16]

9ème Année N°114 (1/13 septembre 1895)	
Deux cas de hernie crurale étranglée chez l'homme [Dr Nazarian, Chirurgien de l'Hôpital de la Marine]	[s.1-3]
Thérapeutique chirurgicale cranio-cérébrale. Par le docteur Millot-Carpentier (à suivre) [<i>La Tribune médicale</i>]	[s.3-4]
Répliques à la communication "de l'Hystérie". Faite par M. le Dr Logothétis, dans la séance du 3 mai 1895. Première réplique [Dr S. Stamatiadès]	[s.4-7]
Deuxième réplique [Dr Serpossian]	[s.7-11]
Clinique médicale: Traitement de la période aiguë et de la période de tolérance des maladies du coeur (suite et fin) [M. le prof. Potain (Hôpital de la Charité)- <i>Le Bulletin Médicale</i>]	[s.11-16]
9. Sene N°114 (1 Eylül 1311)	
İki fitk-ı fahzî (erkekde) [Dr. Nazaryan, Bahriye Hastahanesi cerrahlarından]	[s.1-3]
İhtinak-i rahim. Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiyesi'nin 3 Mayıs içtimainda kıraat olunmuştur (mabad ve hitam) [Dr. M. Logothétis]	[s.4-9]
İfade-i mahsusa-i mütercim [Tabip Yüzbaşı Ali Hakkı]	[s.10]
Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin 1895 senesi 3 Mayıs içtimainda kıraat olunan Dr. M. Logothétis'in 'İhtinak-i rahim' serlevhalı makalesine cemiyet-i mezkure erkânından bazıları tarafından verilen cevaplar. Birinci cevap [Dr S. Stamatiadès]	[s.11-14]
Müdatat-ı cerrahî-i kühfi-i dimağî (mabad) [Dr. Millot-Carpentier]	[s.15-16]

9ème Année N°115, 116, 117 (1/13 décembre 1895)	
<i>Clinique médicale</i> : De la pleurésie pulmonaire sèche compliquée de pleurésie diaphragmatique. Par M. le Prof. Jaccoud	[s.1-6]
Répliques à la communication "de l'Hystérie". Faite par M. le Dr Logothétis, dans la séance du 3 mai 1895. Troisième réplique [Dr Bratsano]	[s.6-8]
De l'urée dans le cancer [Dr Serpossian] ⁶⁷	[s.8-11]
Réponse à MM. Théogène Akestoridès et S. Serpossian (Lue dans la séance du 1 Novembre 1895) (à suivre) [Pierre Apéry] ⁶⁸	[s.12-14]

66 "On a bien souvent regretté la discrétion excessive que M. le prof. Potain met à publier ses excellentes leçons cliniques. Aussi sommes-nous heureux de pouvoir donner à nos lecteurs la primeur d'un des meilleurs chapitres d'un volume de "Leçons cliniques" recueillies et rédigées par M. Vaquez, chef de clinique de M. Potain, et revues par la professeur. Ce volume doit paraître à la librairie Masson."

67 *GMO* 40, 18 (15 novembre 1895): 284-288.

68 Pierre Apéry sözlerine Publius Vergilius Maro'nun Aeneas/Aeneis Destanından şu alıntıyla başlamıştır: 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem (Énéide, 1. II, v. 5)'. Ayrıca bkz. *GMO* 40, 18 (15 novembre 1895): 288-291.

9. Sene N°115, 116, 117 (1 Kânûnuevvel 1311)	
Seririyat-ı tıbbiye: İltihab-ı gışa-yı cenb-i hacizî ile muhtelit iltihab-ı gışa-yı cenb-i yabis-i rievî [Prof. Jaccoud]	[s.1-7]
[Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin 1895 senesi 3 Mayıs içtimaında kıraat olunan Dr. M. Logothétis'in 'İhtinak-i rahim' serlevhalı makalesine cemiyet-i mezkure erkânından bazıları tarafından verilen cevaplar] Üçüncü müdafaa [Dr Bratsano]	[s.7-8]
Seretanda bevl [Dr. S. Serpossian]	[s.9-13]
Théogène Akestoridès ve S. Serpossian Efenđilere cevap (mabadı var) [Pierre Apéry]	[s.13-16]

9ème Année N°118 (1/13 janvier 1896)	
Réponse à MM. Théogène Akestoridès et S. Serpossian [Pierre Apéry]	[s.1-2]
Thérapeutique chirurgicale cranio-cérébrale. Par le docteur Millot-Carpentier [<i>La Tribune médicale</i>]	[s.2-6]
Quatrième réplique, à la communication “de l’Hystérie” faite par M. le Dr Logothétis dans la séance du 3 mai 1895 [Dr. Peppo Acchiote]	[s.6-11]
Ville de Constantinople. Décès enregistrés dans l’administration sanitaire pendant les mois de décembre 1895 et janvier 1896	[s.12]
Bulletin de choléra. Vilayet de Bitlis	[s.13]
9. Sene N°118 (1 Kânûnusani 1311)	
Théogène Akestoridès ve S. Serpossian Efenđilere cevap (mabad) [Pierre Apéry]	[s.1-2]
Müдавat-ı cerrahî-i kîhfi-i dimağî (mabad) [Dr. Millot-Carpentier]	[s.2-9]
Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin 3 Mayıs 1895 içtimaında Dr. M. Logothétis tarafından 'İhtinak-i rahim' hakkında dermeyeran olunan mütalaata Dördüncü müdafaa [Dr. Pepo Akşiyote]	[s.9-14]
1895 senesi Kânunuevveline tevafuk eden bir mah zarfında Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye tarafından zabt-ı defter edilen vefiyatı mübeyyin cetveldir; 1896 sene-i efrenciyesi şehr-i Kânunusani zarfında Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye tarafından Dersaadetteki vefiyatı mutazammın tertib olunan cetveldir	[s.15]
Kolera cetveli: Bitlis Vilayeti	[s.16]

9ème Année N°119 (1/13 février 1896)	
Répliques à la communication “de l’Hystérie” faite par M. le Dr Logothétis, dans la séance du 3 mai 1895. Cinquième réplique [Péra, le 14 Juin 1895 Dr. Avlonitis]	[s.1-4]
Mémoires originaux. Du myxœdème par M. le Dr. E. Lardy, chirurgien de l’Hôpital Français (à suivre) ⁶⁹	[s.4-8]
Bulletin de Choléra en Egypte (N°1-5). Suivant les communications de M. le Dr Duca, Délégué Sanitaire Ottoman.	[s.9-10]
Statistique de l’Asile des Alienés de Toptache pendant l’année 1311 / 1895-1896.	[s.11-13]
9. Sene N°119 (1 Şubat 1311)	
Beşinci müdafaa. Refik-i muhterem Dr. Logothétis Efendi'nin evvelki içtimalarımızdan birinde [3 Mayıs 1895] kıraat ettiği “İhtinak-i rahim” eseri hakkında. [Dr. Avlonitis]	[s.1-4]
Miksödem (mabadı var) [Dr. E. Lardy]	[s.4-8]
Toptaşı Bimarhanesi'nin 1895-96 sene-i miladiyesine tevafuk eden (1311 senesi zarfındaki istatistikidir)	[s.9-13]
Taraf-ı hükümet-i seniyyeden sıhhiye memuru murahhası Mösyö Duca'nın işaretına nazaran Mısır'daki kolerayı müşir cedveldir (N°1-5).	[s.15-16]

9ème Année N°121 (1/13 avril 1896)	
Hypertrophie de la rate malarique guérie par la splénectomie. Par le Prof. Djémil Pacha ⁷⁰	[s.1-5]

69 RMPH 8, 7 (31 juillet 1895): 97-99.

70 GMO 41, 2 (31 mars 1896): 17-21; RMPH 8, 3 (15 mars 1895): 35-36.

Traitement de la scarlatine (<i>Sommaire</i> : Forme bénigne – Formes anormales – Complications – Importance des examens bactériologiques dans les angines - De la sérothérapie appliquée au traitement de la scarlatine (sérum de Marmorek) – Prophylaxie) [Dr. Albert Josias]	[s.6-14]
9. Sene N°121 (1 Nisan 1311)	
İstisal-i thal ameliyatı icrasile teşfiye eyleyen dahame-i thal-i merzağî. Dr. Cemil [Topuzlu]	[s.1-6]
Kızıl hastalığının tedavisi (<i>Özet</i> : Şekl-i hafif - Eşkal-i gayr-i tabiiye – İhtilâtâtı – Hunnaklarda muayene-i bakteriyojyenin ehemmiyeti – (masl-i Marmorek) vasitasile kızıl hastalığının tedavisi hakkında tedavi-i bi'l-masl tatbiki – Tedabir-i tahaffuziye) [Dr. Albert Josias]	[s.6-16]

9ème Année N°122-123 (1/13 mai-juin 1896)	
Société Impériale de Médecine: Séance du 2 avril, 10 avril, 17 avril, 24 avril 1896. Présidence de M. Kambouroglou [s.1-5]	[s.1-15]
Société Impériale de Médecine: Séance du 1er mai [Présidence de M. Limarakis, vice-président], 8 mai, 15 mai, 22 mai, 29 mai 1896. Présidence de M. Kambouroglou [s.6-9]	
Société Impériale de Médecine: Séance du 5 juin, 12 juin, 19 juin, 26 juin 1896. Présidence de M. Kambouroglou [s.10-15] [Pierre Apéry]	
Statistique de l'asile des aliénés de Toptache pendant l'année 1311/ 1895-1896 [Professions / Formes de maladies mentales / Aliénés sortis / Aliénés sortis et morts / Mortalité / Aliénés morts – Durée de la maladie / Récapitulation]	[17-22]
9. Sene N°122-123 (1 Mayıs-Haziran 1311)	
Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin müzakeratının icmalı [Pierre Apéry]	[s.1-18]
1896 senesi 2, 10, 17 ve 24 Nisan tarihli içtimalar. Kamburoğlu Efendinin riyaseti altında [s.1-7]	
1896 senesi 1 [Leonidas Limarakis Efendinin riyaseti altında], 8, 15, 22 ve 29 Mayıs tarihli içtimalar. Kamburoğlu Efendinin riyaseti altında [s.7-12]	
1896 senesi 5, 12, 19 ve 26 Haziran tarihli içtimalar. Kamburoğlu Efendinin riyaseti altında [s.12-18]	[s.19-24]
Toptaşı Bimarhanesi'nin 1895-96 sene-i miladiyesine tevafuk eden 1311 senesi zarfındaki istatistikidir (mabad) Bimarhanenin hareket-i umumiyesi [Sanatları / Maraz-ı dimağinin şekli / Huruc eden mecanin / Vefiyat/Huruc ve vefat eden mecanin/Vefat eden mecaninin devam-ı marazları]	

9ème Année N°124-125 (1/13 juillet-août 1896)	
Du curettage de l'utérus	[s.1-11]
<i>Matière médicale orientale</i> : Du Bétel et de la noix d'Arec (à suivre) [Pierre Apéry]	[s.11-16]
De la traction rythmée de la langue dans les cas d'asphyxie des nouveaux-nés [Dr. Simon Serpossian]	[s.16-17]
Un cas d'imperforation de l'hymen avec hématocolpomètre [Dr. A. Caracache, Ancien moniteur de la Clinique d'Accouchement et de Gynécologie de la Faculté de Paris] ⁷¹	[s.17-19]
Traitement prophylactique de la péripneumonie contagieuse des bœufs [Dr. Const. E. Kélaïdîtès] ⁷²	[s.20-23]
Résection du colon transverse pour un sarcome de l'épiploon et du colon transverse (à suivre) [Dr. Djémil Pacha] ⁷³	[s.23-24]
9. Sene N°124-125 (Temmuz-Ağustos 1311)	
Rahmin mil'akalanması ameliyatı	[s.1-11]
<i>Müfredat-ı tıbbiye-i şarkiyeye</i> : Betel ve ceviz-i Arek (mabadi var) [Pierre Apéry]	[s.11-16]
Tıfl-ı nevadların ihtinâk-ı teneffüsüyesinde lisanın muntazaman çekilmesi [Dr. Simon Serpossian]	[s.17]
Verem-i demevî ile müterafık adem-i tesekkub-u gışa-yı bekârî [Dr. A. Caracache]	[s.18-20]
Bakarın iltihab-ı muhitü'r-ri'e sariyesinin tedavi-i tahaffuziyyesi [Dr. Kelaiditis]	[s.20-22]
Kolon-ı müsta'raz ve serbin bir verem-i afelisi için kolon-ı müsta'razın neşri [Dr. Cemil Paşa]	[s.23-24]

71 *GMO* 41, 19 (31 novembre 1896): 294–295.72 *GMO* 41, 19 (31 novembre 1896): 291–294.73 *GMO* 41, 20 (15 décembre 1896): 297–302; *RMPH* 9, 12 (15 décembre 1896): 175-177.

10ème Année N°128-129 (1/13 novembre-décembre 1896)⁷⁴	
De la disparition des accidents névritiques d'origine traumatique et inflammatoire par la compression localisée et forcée [Dr Doubre, <i>Le Bulletin médical</i>]	[s.1-4]
Traitement de l'éclampsie ⁷⁵	[s.4-14]
De l'injection de serum dans la peste [M. Henri Monod - <i>L'Union médicale</i>]	[s.15]
Sur l'intervention chirurgicale dans les péritonites de la fièvre typhoïde [M. Dieulafoy - <i>L'Union médicale</i>]	[s.16-17]
Comptes-rendus de la Société Impériale de Médecine, Séance du 2, 9, 16, 23 et 30 Octobre 1896 [Pierre Apéry] Présidence de M. Kambouroglou (président), séance du 2 Octobre 1896 [s.17-18] Présidence de M. Kambouroglou (président), séance du 9 Octobre 1896 [s.18-19] Présidence de M. Limarakis (vice-président), séance du 16 Octobre 1896 [s.19-20] Présidence de M. Kambouroglou (président), séance du 23 Octobre 1896 [s.20-21] Présidence de M. Kambouroglou (président), séance du 30 Octobre 1896 [s.21-22]	[s.17-22]
<i>Formules [Semaine Médicale]:</i> Manière d'empêcher les cicatrices varioliques [M. le Dr. Th. Faure, médecin-chirurgien de l'Hôpital de la Chaux-de-Fonds] [s.22] Gargarisme antiseptique [M. E. Darbouet] [s.22-23] Cachets antidysentériques [M. Kartulis] [s.23]	[s.22-23]
10. Sene N°128-129 (1 Teşrinisani ve Kânûnuevvel 1312)	
Zağt-ı mevzii veya cebri vasıtasıyla cerrahi yahud iltihabı'l-menşe iltihab-ı asab avarızının gaybubeti [<i>Le Bulletin Médical</i> - Dr. Doubre] ⁷⁶	[s.1-4]
Havalenin tedavisi ⁷⁷	[s.4-16]
Vebada serum şırıngası [<i>L'Union Médicale</i> - Mösyö Henri Monod]	[s.16]
Humma-yı tifoididen münbais iltihabat-ı peritoniyede müdahale-i cerrahiyye dair [Fransa Encümen-i Tibbiyesinde Mösyö Dieulafoy'nun irad ettiği makale-i mühimme]	[s.17-18]
<i>Müfredat-ı Tibbiye-i Şarkîye: Betel ve cevz-i Arek (mabad)</i> [Pierre Apéry]	[s.18-20]
Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane'nin 2, 9, 16, 23 ve 30 Teşrinievvel 1896 içtimaları [Pierre Apéry] Fi 2 Teşrinievvel 1896 tarihiyle Dr. Kamburoğlu Efendinin riyaseti tahtındaki içtimalı [s. 20-21] Fi 9 Teşrinievvel 1896 tarihli içtimalı [s. 21-22] Fi 16 Teşrinievvel 1896 tarihli içtimalı, Reis vekili Limarakis Efendinin taht-ı riyasetinde [s. 22] Fi 23 Teşrinievvel 1896 tarihli içtimalı, Kamburoğlu Efendinin riyaseti tahtında [s. 23] Fi 30 Teşrinievvel 1896 tarihli içtimalı [s. 23-24]	[s.20-24]

10ème Année N°130-131 (1/13 janvier-février 1897)⁷⁸	
De l'application de la greffe cutanée (méthode de Thiersch) au traitement de l'ectropion cicatriciel (à suivre) [Dr. Dicran Adjémian, de Constantinople] ⁷⁹	[s.1-18]

74 Fransızca ve Osmanlıca kapakta yıl bilgisi 9. Yıl olarak yanlış basılmıştır.

75 “Dans le congrès de gynécologie et d'obstétrique tenu à Genève, la question du traitement de l'éclampsie ayant été acquitée, nous reproduisons de l'Union Médicale, le compte-rendu relatif à ce sujet. Nos lecteurs y liront avec intérêt l'opinion des praticiens de l'Europe.”

76 Başlıkta *compression* anlamına gelen zağt= ضغط kelimesi yanlışlıkla ‘جنط’ olarak basılmıştır, dizinde düzeltilerek verilmiştir.

77 Ameliyat-ı viladiye ve ameliyat-ı emraz-ı nisaiye hakkında 1895 sene-i miladiyesinde Cenevre’de in’ikad eden kongrede havalenin tedavisi keyfiyeti mevki’-i bahse konulduğundan bu babbaki mukarreratı (*Union Médicale*)’den naklen zikr ederek Avrupa hükema-yı meşhuresinin efkârını kariin-i kerim hazeratının enzâr-ı istifadesine vaz’ ediyoruz.

78 Fransızca ve Osmanlıca kapakta [dış kapakta doğru basılmıştır] yıl bilgisi 9. Yıl olarak yanlış basılmıştır.

79 Aynı makalenin *GMO*’da ve *RMP*’de tefrika edildiği sayılar için bkz. *GMO* 42, 10 (15 juillet 1897): 151–159; *GMO* 42, 11 (31 juillet 1897): 171–176; *GMO* 42, 12 (15 août 1897): 189–194; *GMO* 42, 13 (31 août 1897):

<p><i>Revue des Journaux:</i> Action de l'alcool sur l'iodure mercureux (Académie des Sciences de Paris; note de M. François, <i>Bul. de la Soc. Roy. de Ph. de Brux.</i>) [s.19] Essai de l'ergot (H. Beckurts, <i>Zeitschrift des Allg. Ost. Vereines.</i>) [s.19] Empoisonnement par les champignons [s.20] Jalousie et tuberculose, M. le Dr. Gilbert rapport. [s.20] Un cas de grossesse prolongée (<i>Revue Scientifique</i>) [s.20]</p>	[s.19-20]
<p>L'acide gallique dans les hémoptysies des tuberculeux (<i>Journal des Praticiens</i>)</p>	[s.21-22]
<p><i>Formules [Semaine Médicale]:</i> Mixture contre la diarrhée infantile. [M. J. E. Thompson] [s.23] Mixture contre l'érysipèle de la face [M. J. Hays] [s.23] Potion contre la toux des phthisiques [M. Rolland] [s.23] Traitement du zona [M. A. Ohmann-Dumensil] [s.23-24] Solution pour le traitement hypodermique de la tuberculose [M. V. Gilbert] [s.24] Pommade contre les pustules acnéiques volumineuses [MM. Von Hebra et Ulmann] [s.24]</p>	[s.23-24]
10. Sene N°130-131 (1 Kânûnusani ve Şubat 1312)	
<p>Şatre-i harici-i nedbinin Thiersch usulü ile icra kılınan cild aşısile tedavisi (mabadi var) [Dr. Dikran Acemyan]</p>	[s.1-16]
<p><i>Muktebesat:</i> Mesna iyod zibaklar üzerine kütlün tesiri (Paris Cemiyet-i İlmiyesinde Mösyö François'nın Muhtırası) [s.17] Tecrübe-i mihmaz (Mösyö H. Beckurts tarafından) [s.17] Mantarlar vasıtasile tesemmüm [s.18] Kıskançlık ve edrani'r-rie (Dr. Gilbert) [s.18] Ziyade imtidat eden bir hamilelik [s.19]</p>	[s.17-19]
<p>Edrani'r-rielilerin nefsi'd-deminde hamız-ı afs (<i>Journal des Praticiens</i>)</p>	[s.20-22]
<p><i>Reçeteler [Semaine Médicale]:</i> İshal-i etfal için tertib [Thompson] [s.22] Humre-i vech için tertib [J. Hays] [s.22] Meslülünün öksürüğüne karşı cür'a [Rolland] [s.23] Zünnarın tedavisi [A. Ohmann-Dumensil] [s.23] Edranürrie tahtelcild tedavisiçün mahlül [V. Gilbert] [s.23-24] Muhcim habbü'l-bülüğ-i besr için merhem [Von Hebra et Ulmann] [s.24]</p>	[s.22-24]

199–205; *GMO* 42, 14 (15 septembre 1897): 215–221; *RMPH* 10, 7 (15 juillet 1897): 86-91; *RMPH* 10, 8 (15 août 1897): 97-101; *RMPH* 10, 9 (15 septembre 1897): 111-113.

Ek 2 / Appendix 2

“Constitution médicale / Cibillet-i tıbbiye,” Dr. David Pardo [1821-30 Temmuz 1897]⁸⁰

[Marko Paşa'nın difteriden ölen eşi ve çocuklarının ilk elden hikâyesi]

Müteveffa Marko Paşa [Piçipiyo]⁸¹ mihan ü meşakkatin hakikaten tahammül-güdaz derecesine duçar olmuş ve âdetâ ezmine-i sabıkada *Job*'un [Hz. Eyüb] giriftar olduğu eza ve cefanın bir misline mübtelâ olmuş ise de bunlara şayan-ı hayret bir sebat ve kahramane bir cesaret ile tahammül eylemiştir.

Müşarünileyh ilk evladını, kâffe-i varyetini sarf ederek [Kuzguncuk'da] inşa ettirmiş olduğu hanesinde, difterya illetinden gaib ettiğiinden dolayı İstanbul'un en ziyâde nafi-i sıhhat olan ve en dilnişin sayfiyelerinden madud bulunan adalarda mukim akraba ü taallukatının yanına çekildi. Bir ikinci çocuğu dahi birkaç gün sonra bu müdhîş maraza mübtelâ oldu. Ama ne çocuk! Bir melek.

Müşarünileyh derakap bize haber gönderip çağırarak cereyan eden vakiayı anlattı ve bu biçare çocuğun tedavisini de bendenize havale ettiğini söyledi. Boğazı muayene eder etmez bu zavallının dahi maraz-ı müdhîş-i mezkurun pençe-i kahrına giriftar olduğunu görerek fevkalade müteessir oldum ki bu teessür pekçok zaman sürmeksizin meşum bir surette

80 CES 4, 50 (1 Mayıs 1306): 3-4. Bir önceki sayıda Dr. Pardo difterinin İstanbul'da tarih-i zuhurunu (30 seneden beri müşahede edildiğini) ele almakta ve bu sayıda hikaye edeceklerinden önce Marko Paşa hakkında şunları yazmaktadır: “Mütevaiyen silsile-i meratib-i tıbbiyenin en yüksek derecelerini ihraza nâil olmuş olan şöhretşiar bir refikimizden bahsetmek istiyoruz ki, bu zat her ne kadar talih ve tesadüfün sevk ettiği ve ilcaatle bu makamata nâil olmuş ise de mütehallik olduğu eşkâr-ı âliye ve şime-i insanîyetperveranesile hakikaten makamat-ı mezkureye kesb-i liyâkat eylemiş idi. Hayatının son günlerine kadar Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nezaretinde bulunarak kemâl-i sadâkat ve ehliyeti ibraz etmiş olduğu gibi son Rusya Muharebesi'nde mecruhini bizzat tımar ederek gayret ve hamiyetini dahi isbat eylemiştir. Muhabbet-i vefakârânesi kalbimize yerleşmiş olan müteveffa refikimizin mütevaiyen giriftar olduğu saadet-i müterakkibe ve felaket-i müthişe henüz zihnimizi işgal eylemektedir. Haslet-i âlicenabane ve alelhusus hayât-ı refakatperveranesini bugünkü günde kemal-i sitayişle yâd ederek hürmet ve riâyet-i mahsusamızı izhara borçluyuz. Zira müşarünileyh idbarının en sönük günlerinde olduğu gibi hayatının en parlak zamanlarında dahi ahlak-ı civanmerdanesi ibraz ederek hakk-ı acizanemizde pekçok taltifler reva görmüşler ve hattâ her zaman birtakım parlak teklifatta bulunarak kabul etmediğimiz için ısrar eylemişler ise de vücudumuzun dâima muvakkat olan hâl-i sıhhati ve burada zikrine lüzum görmediğimiz sair birtakım esbâb bizi bu teklifata ru-y-ı inkıyad göstermekten men' eylemiştir. Müşarünileyhin hakikaten emsalsiz addolunabilen nezaket-i tabii saikasıle herkes hakkında göstermiş olduğu iş bu âsar-ı muhabbetten istifâde edenler de meşkuud değildir. Fakat acaba bunlar sayesinde lütf u mürüvvete nâil oldukları bu zatın hengâm-ı musibetinde mukabele-i bilmisil kaidesine riâyet ettiler mi? İşte tasdikine muktedir olmadığımız nokta burasıdır. Zira bunların ekseriyetle bîvefa oldukları görülmüştür.” Dr. Pardo, “Constitution médicale / Cibillet-i tıbbiye,” CES 4, 49 (1 Nisan 1306): 4-6. Dr. Pardo'nun bir nekrolojisi için bkz. Pierre Apéry, “Nécrologie: Le Dr. David Pardo,” GMO 42, 11 (31 juillet 1897): 181-182.

81 Marko Paşa'nın soyadı ile ilgili tartışma ve hakkında yazılan biyografilere bir eleştiri için bkz. Şeref Etker, “Marko Paşa: İki Biyografiye Sığmayan Bir Efsane,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 2 (2021): 359-369.

neticepezir oldu. O anda işin neden ibaret olduğunu fehm eden mükedder refikimize sair arkadaşlar celb olunmasına dahi lüzum göründüğünü söyledim. Muvafakat gösterdi. Hülasa-i kelâm hastalığın ikinci günü kâzib bir iyilik müşahede olunarak hepimizde bir ümit hâsıl olmuş ise de biçare çocuk üçüncü gün terk-i dağdağa-i hayat eylemiştir.

İşte bu ikinci darbe-i hevlnâke dahi müşarünileyh kemâl-i metanet ve sükûnet ile tahammül eylemiştir ki bu tahammülü bizi duçar-ı telâş etmiştir. Zira bu ikinci sadme-i maneviyenin nahif ve hasta mizaç olan refikimizin mavh u perişanına badi olmasından korkar idik.

Lakin hüsn ü ânı ve her cihetle şayan-ı prestij fezail-i nisvaniyesile beraber sadakat-ı zevciye ve muhabbet-ı maderânenin bir numunesi olan zavallı valide asıl sadmeye duçar olmuş ve acınacak bir hale gelmiştir.

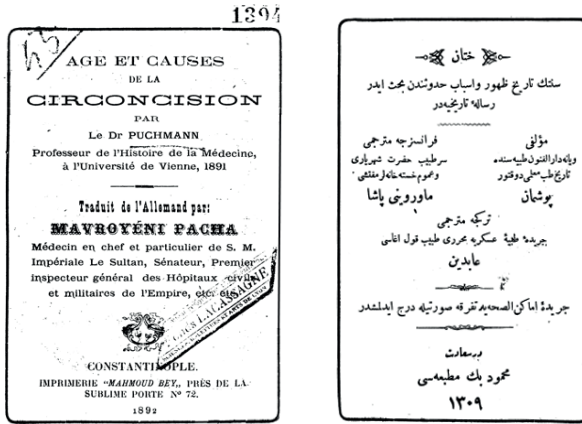
Bu maraz-ı dehşetâmize karşı müteyakkızâne hareket olunup tedabir-i şedide ittihaz olunması için bir misal makamında irad etmiş olduğumuz şu hikâyeyi ihtisar ederek arz edilmeğe Marko Paşa hanesini tathir ve usul-i def-i taaffün ile tanzif için tedabir-i şedideye müracaat etmeyerek tekrar buraya girmek tedbirsizliğinde bulunduğundan dolayı mezkûr hane çocuklarının ekserisi ile nihayet yine o menhus marazın kurbanı olan sevgili zevcesine mezar olmuştur.⁸² Bundan mâadâ eğer aslı var ise müşarünileyh bu dehşetli felaketten birkaç sene sonra bir sandık derununda merhum olan çocuklarının esvablarını bularak bunları, kendisine badi olduğu hüznâmiz hatıralarında naşi, artık görmek istemediğinden fakir bir kadına hediye etmiş ve bu zavallı da evladını bu kadar güzel elbise ile telbis ettiğine fevkalhad memnun olmuş ise de birkaç gün sonra bu biçare çocuk da difteryaya tutularak vefat etmiştir. Bu gibi vakıalar şerh u tefsire ihtiyaç göstermezler ise de merciinin bunlara atf-ı nazar-ı ehemmiyet etmemekte olduğu görülmektedir.⁸³

Marko Paşa müddet-i medide imtidâd eden ıztırabengiz bir illetten rehayab olamayarak terk-i câme-i hayat etmiştir. Müteveffa refikimiz pek ziyâde mütevekkil ve kadere tâbi' olduğundan mikroplar hakkında hiç itimad izhar etmemiş ve bu meşum haneyi kamilen teza-d-ı tefessüh usulile tathir ettirmeksizin derununa girmeğe cesaret eylemiştir. Muahharan bu hâne zat-ı merahim-i sıfat hazret-ı hilafetpenahi tarafından vukubulan irade-i isabetâde üzerine esasından tathir olunarak afenesi izale edilmiş olduğu gibi velinimet-i biminnetimiz efendimiz hazretleri her ân asdika-yı saltanat-ı seniyyeleri haklarında râyegân buyurdıkları ulüvv-i avâtîf bendeperverleri cümle-i mübeccelesinden olmak üzere tabib-i hususileri

82 Marko Paşa'nın eşi Euterpe Mavrogordatos'dur (Efterpi Pitsipiu/Piçipiyo). Marko Paşa'ya 10 çocuk veren Efterpi, 7 çocuğuyla aynı kaderi paylaşarak, difteri hastalığından vefat etmiştir. Marko Paşa'nın hayatta kalan çocukları: Herietta Pitsipiu, Marika Pitsipiu, Yorgi Pitsipios'dur. Despina Anaç, *Marko Paşa (Pitsipios), 1824-1888* (İstanbul: Türkiye Kızılay Derneği, 2019), 90.

83 Tabii böyle bir durum mümkün değildir, difteri basil(ler)i (*Corynebacterium diphtheriae* (Klebs-Löffler bacillus)) tekstil ürünlerinde maksimum 140 bazı çalışmalara göre 175 gün canlı kalabilmektedir. Bruno A. Walther, and Paul W. Ewald. "Pathogen Survival in the External Environment and the Evolution of Virulence," *Biological Reviews* 79, 4 (2004): 854.

devletlü Marko Paşa Hazretlerini mahsusan izam ile ümitsiz bir halde yatan müteveffa-yı müşarünileyhi iltifat-ı cihanderecat hümayunlarına müstağrak ve ayrıca atıyye-i seniyye ihsanile dahi nâil-i sürur eylemişlerdir. Mâmâfih bunun gibi binlerce haneler vardır ki şerait tahtında bulunmaktadırlar. Mukaddema kesretle vukubulan harikler hemen umumiyetle ahşap olan haneleri ihrak ederek bunlarla beraber emraz-ı sariyenin tahammüllerini dahi mahv u ifna ederlerdi. Bugünkü günde ise alelhusus Beyoğlu ve Galata'da evlerin kısm-ı azamı kargir olup hususile bu iki mahalde fevkalade izdiham da mevcut olduğundan buralarda intan umumiyetle intişar etmektedir ki bunun önü alınmak iktizâ eder. Zira payitahtımıza ecnebiler tarafından mütemadiyen ve tedricen vukubulan muhaceretin arkası kesilecek olur ise bu da mehazirden salim değildir. Şehrimiz milî-i mütenevviyanın ictimagâhı olan bir memlekettir ki, bunun hıfzıssihha nokta-i nazarında ne derecelere kadar mucib-i mazarrat olacağı ve mukaddema ita olunup bugünkü günde mevcut olmasına asla cevaz görülmeyen imtiyazat-ı ecnebiyenin dahi bunu tezyid edeceği şek ve şüpheden âzâde ise de bu meseleye girişmek için sadeden pekçok tebaüd etmeliğimiz lazımgeldiğinden bu kadarlıkla iktifa edeceğiz. Şöhretşiar ve âlim dostumuz Mavroyeni Paşa Hazretlerinin şu sırada Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de takrir etmekte oldukları şayan-ı ehemmiyet konferanslarının mukaddemesinde bihakkin söylemiş oldukları vechile Romalılar ile Yunanlılar düşman ateşinden ziyâde emraz-ı sariyenin tesiratile mavh u perişan olmuşlardır.

Resim 3. Mavroyeni Paşa'nın Dr. Theodor Puschmann'dan yaptığı çevirinin (Alter und Ursache der Beschneidung) *CES*'de yayımlanan tefrikasının ayırabaskısı: Age et Causes de la Circoncision / Hitan: Sünnetin Tarih-i Zuhur ve Esbab-ı Hudusundan Bahseder Risale-i Tarihiyyedir, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1309/1892, Fransızca 46 s., Türkçe 39 s.⁸⁴

84 Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman, 5e Année, Nr.70, Janvier 1892, p.17; Nr.71, Février 1892, p.18; Nr.72, Mars 1892, p.110; Nr.73, Avril 1892, p.19; Nr.74, Mai 1892, p.17. Eserin Türkçe kapağında tercümenin *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*'nin muharrirliği ve uzunca bir süre editörlüğünü yapmış olan Dr. Abidin Bey tarafından yapıldığı görülmektedir. *CES*'nin bu yıllardaki mütercimlerinden birinin Abidin Bey olduğu varsayılabilir.

Teşekkür: Zihin açıcı öneri ve katkıları için Şeref Etker, Fatih Artvinli ve Mesut Güvenbaş'a çok teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: I am grateful to Şeref Etker, Fatih Artvinli and Mesut Güvenbaş for their insightful comments.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 324/24264, 340/25452, 340/25477 [Belge grubu], 874/65518, 994/74525, 1050/78717, 1114/83519, 1142/85637

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 140/16 [Belge grubu]

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.) 534/87

İrade Dahiliye 1176/91985

İrade Hususi (İ.HUS) 16/59, 21/29, 71/35

Yıldız Sadaret Resmi Evrakı (Y.A.RES.) 71/29

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jumaller (Y.PRK.AZJ.) 23/70

Yıldız Perakende Evrakı Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) 28/33 [Belge grubu]

Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH.) 4/39

Basılı kaynaklar / Printed Sources

Altuntaş, Ayten. "143 Yıllık Tıp Derneği: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye." *SD Dergi* 2, 14 (Mart-Nisan-Mayıs 2010): 98-101.

Anaç, Despina. *Marko Paşa (Pitsipios), 1824-1888*. İstanbul: Türkiye Kızılay Derneği, 2019.

Apéry, Pierre. "Nécrologie: Le Dr. David Pardo." *Gazette médicale d'Orient* 42, 11 (31 juillet 1897): 181-182.

Artvinli, Fatih. *Delilik Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*. 3. bs. İstanbul: Telemak Kitap, 2022.

Avanzade Mehmed Süleyman. "Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye I: Devr-i Hürriyette Bir Ceride-i Tıbbiye Nasıl Olmalıdır?" *Serbestî* 1, 34 (6 Kânunuevvel 1324 / 19 Aralık 1908): 1-2; *Serbestî* 1, 36 (8 Kânunuevvel 1324 / 21 Aralık 1908): 2; *Serbestî* 1, 37 (9 Kânunuevvel 1324 / 22 Aralık 1908): 3; *Serbestî* 1, 43 (15 Kânunuevvel 1324 / 28 Aralık 1908): 2.

Başaran, Cem Hakan. "Bir Bibliyografyanın Hatalar Dizini yahut Helâk Edilen *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*." *Müteferrika* sayı 56 (Kış 2019/2): 223-236.

Birgen, Muhittin. *İttihat ve Terakki'de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi? Cilt 1*. Yayına Hazırlayan Zeki Arkan. 2. bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

- Etker, Şeref. *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri*. İstanbul: Libra, 2017.
- Etker, Şeref. "Marko Paşa: İki Biyografiye Sığmayan Bir Efsane." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 2 (2021): 359-369. <https://doi.org/10.26650/oba.896176>
- Günergun, Feza. "İstanbul'da Fransızca-Türkçe Yayınlanan Bir Tıp Dergisi: *Gazette des Hôpitaux (Ceride-i Emakin üs-Sihha, 1887)*." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 3, 2 (2002): 1354.
- Günergun, Feza. "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) et sa Contribution à la Diffusion des Sciences Médicales dans l'Empire Ottoman." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 1 (2004): 37-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoba/issue/1211/14256>
- Hızlı, Kasım. "Çorluluzâde Salih Münir Bey'in Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü (1890-1891)." *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3, 1 (2021): 46-56. <https://doi.org/10.52735/bellek.928867>
- İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*. 2. bs. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür: Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*. Yayına Hazırlayan Osman S. Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- Koloğlu, Orhan. "Abdülhamid Basın Rejimi" Deyimi Üzerine." *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992, Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde 35-46. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- Mavroyeni Pacha, *Age et Causes de la Circoncision / Hitan: Sünnetin Tarih-i Zuhur ve Esbab-ı Hudusundan bahseder risale-i tarihiyyedir*. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1309/1892.
- Pardo, David. "İcmal-i ahvâl-i sıhhiye." *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 83 (1 Şubat 1308/1893): 2-8; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 86 (1 Mayıs 1309/1893): 2-7; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 87 (1 Haziran 1309/1893): 2-6; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 88 (1 Temmuz 1309/1893): 2-7; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 90 (1 Eylül 1309/1893): 6-7; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 91 (1 Teşrinievvel 1309): 2-6; *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 5, 92 (1 Teşrinisani 1309/1893): 2-6.
- Pardo, David. "Constitution médicale / Cibillet-i tıbbiye." *Ceride-i Emâkinü's-Sihha* 4, 49 (1 Nisan 1306): 4-6.
- Pardo, David. "Bulletin," *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman* 5, 91 (1/13 octobre 1893): 1-6.
- Pardo, David. "Constitution médicale de Constantinople." *Révue Médico-pharmaceutique* 2, 1 (31 janvier 1889): 7-12; *Révue Médico-pharmaceutique* 2, 3 (31 mars 1889): 48-49.
- Rıza Tahsin [Gencer]. *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1330/1914.
- Rıza Tahsin. *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye) Cilt I-II*. Eklerle yayınlayan Aykut Kazancıgil. İstanbul: Özel Yayınlar, 1991.
- Taşkıran, Nimet. *Sürelî Türk Tıp Yayınlarında Cerrahi Makaleler Bibliyografyası*. İstanbul: Zeynep-Kâmil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği, 1968.
- Timur, Taner. "Mavroyani Paşa Anlatıyor: Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu?" *Tarih ve Toplum* 1, 6 (Haziran 1984): 414-419.
- Topuzlu, Cemil. *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde, 80 Yıllık Hatıralarım*. 6. bs. Yayına Hazırlayanlar Hüsrev Hatemi ve Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret, 2017.
- Utudjian, Emmanuel P. *Un quatrième Moyen contre l'Ivrognerie et toutes les Maladies qui résultent de l'ignorance de l'Homme sur la Physiologie*. Paris: Faculté de Médecine de Paris, 1867.

Walther, Bruno A. ve Paul W. Ewald. "Pathogen Survival in the External Environment and the Evolution of Virulence." *Biological Reviews* 79, 4 (2004): 849-869. doi: 10.1017/s1464793104006475.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

"*Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman.*" BIU Santé Koleksiyonu.

Erişim 1-30 Ocak 2022. [https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/medica/resultats/index.php?tout=%09+Gazette+des+h%C3%B4pitaux+civils+et+militaires+de+l%27Empire+Ottoman&op=](https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/medica/resultats/index.php?tout=%09+Gazette+des+h%C3%B4pitaux+civils+et+militaires+de+l%27Empire+Ottoman&op=OU&tout2=&do=fullsearch&statut=charge)

[OU&tout2=&do=fullsearch&statut=charge](https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/medica/resultats/index.php?tout=%09+Gazette+des+h%C3%B4pitaux+civils+et+militaires+de+l%27Empire+Ottoman&op=OU&tout2=&do=fullsearch&statut=charge)

Dergiler ve Gazeteler / Journals and Newspapers

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye

Gazette Médicale d'Orient

Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de l'Empire Ottoman

Revue Médico-pharmaceutique

Serbestî

Vakayi-i Tıbbiye

